

KIRGIZİSTAN

Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset

UDK 94 (47)
BBK 63.3 (2 Ki)
B 90

BUYAR Cengiz (editör),
B90 **Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset**, Bişkek: 2017, 656 s.

ISBN 978-9967-28-095-3

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM)

Bu kitapta Kırgız tarihi, toplum yapısı ve Kırgızistan'da ekonomi, eğitim, din, siyaset, medya ve turizm konuları ele alınmaktadır. Kitap Kırgızistan'ı her yönüyle farklı ve yeni bir bakış açısıyla bilimsel bir şekilde ortaya koymaya çalışan *Kırgızistan El Kitabı* şeklinde hazırlanmıştır. Çalışma Kırgızistan ile ilgili çok yönlü bilimsel çalışmaları bütüncül bir yaklaşımla bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Her konuyu alanında uzman bilim insanları kaleme almış olup Kırgızistan ile ilgili en doğru bilgilerin en kullanışlı şekilde verilmesine gayret gösterilmiştir.

Bu kitabın bütün telif hakları Cengiz Buyar'a aittir. Yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla veya başka herhangi bir yöntem ile izinsiz basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak gösterilerek akademik ve basın amaçlı alıntı yapılabilir. Yazıların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

Published by **BYR** Publishing House

B 0503020911-16

ISBN 978-9967-28-095-3

UDK 94 (47)

BBK 63.3 (2 Ki)

© Cengiz BUYAR, 2017

KIRGIZİSTAN

Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset

- Kırgızistan El Kitabı -

Editör:
Cengiz BUYAR

YAZARLAR HAKKINDA

Akmatali ALİMBEKOV,

9 Aralık 1957 tarihinde Oş bölgesinin Özgön şehrine bağlı Kandava köyünde dünyaya gelmiştir. 1977 yılında Celal Abad Eğitim Yüksekokulunu, 1980 yılında Oş Devlet Eğitim Enstitüsü Eğitim Fakültesi'ni bitirmiştir. Öğrenimini tamamladıktan sonra aynı fakültede göreve başlamıştır. 1980-1995 yılları arasında Oş Devlet Üniversitesi'nde öğretim görevlisi, öğretim üyesi ve Bölüm Başkanı olarak çalışmıştır. 1999-2000 yılları arasında Kırgız Eğitim Enstitüsü'nde sırasıyla öğretim üyesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Başkanlığı, Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Prof. Alimbekov, 2001 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde çalışmaktadır. 2012 yılında Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir.

1990 yılında Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında Moskova'da Doktora (Kandidat), 2010 yılında ise Bişkek'te Doktora tezini savunmuştur. Kırgız Etnopedagojisinin metodolojik problemleri, tarihi, gelişim aşamaları, Etno-pedagoji temelli öğretmen yetiştirmenin teori ve uygulamaları, genel öğretim teknik ve yöntemleri, Kırgızistan Eğitim Sistemi gibi konularda çalışmaları bulunmaktadır.

Ali ÜNAL,

2008 yılında Yusuf Balasagun Kırgız Milli Üniversitesi Tarih ve Bölge Bilimi Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2010 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında *Günümüz Kırgız Toplumunda Doğum-Ölüm Geleneği ve Bunun Tarihi İzleri (Narın Bölgesi Örneği)* adlı teziyle yüksek lisansını, 2016 yılında Kusein Karasayev Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Psikoloji Fakültesi (Kırgızistan) Sosyoloji Anabilim Dalı programında *Çağdaş Kırgız Ailesinin Geleneksel ve Yeniliksel Meseleleri (Sosyolojik Analiz)* adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. 2010 yılından beri Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde görev yapmaktadır. Kırgızistan'ın kültürel, sosyal ve etnik meseleleri üzerinde çalışmalar yürütmektedir.

Altınbek COLDOŞOV,

1999 yılında Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirmiştir. Daha sonra Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi* adlı tezi ile 2002 yılında, doktorasını da *Kırgızistan'da Toplumsal Dönüşüm ve Demokrasi Sorunu* adlı tezi ile 2009 yılında

tamamlamıştır. 2009 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde görev yapmaktadır. 2011 yılı itibariyle aynı Bölümün Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir. Kırgızistan'da Demokrasi ve Kimlik konuları üzerine çalışmalarını devam ettirmektedir.

Anara YÜRÜMEZ,

1984 yılında Kırgızistan'ın Talas şehrinde dünyaya gelmiştir. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkoloji Bölümünde 2001 yılında başladığı lisans eğitimini 2007 yılında bölüm birincisi olarak tamamlamıştır. 2007 yılında KTMÜ Türkoloji Anabilim Dalında başlamış olduğu yüksek lisansını 2010'da *Azırkı Kırgız Adabiy Tilinin Normalarının Buzuluusu* konusunda hazırladığı yüksek lisans teziyle bitirmiştir. Aynı yıl KTMÜ Türkoloji Anabilim Dalında doktora başlamış ve *Kırgızca ve Hakasçada Fiil* adlı doktora tezini 2016 yılında savunarak doktor unvanını almıştır. Anara Yürümez çok iyi derecede Rusça, İngilizce, Almanca ve Farsça bilmektedir.

Asem İDAYEVA,

2011 yılında Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde bulunan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Mütercim Tercümanlık (Kırgızca-İngilizce) bölümünden mezun olmuştur. Aynı yıl Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Yüksek lisans eğitimini 2013 yılında tamamlayıp Oş şehrinde İngiliz dili öğretmeni olarak göreve başlamıştır. 2015 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı'nda doktora eğitimine başlamıştır ve hâlen doktora eğitimine devam etmektedir.

Aygül AYSAN,

2000 yılında Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi Doğu Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Fakültesi Uluslararası Ekonomik İlişkiler Bölümünü bitirmiştir. Aynı üniversitenin Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını *Üçüncü Dünya Ülkelerinde Dış Borç Sorunu ve Yabancı Kredi* adlı tezi ile 2001 yılında, doktorasını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Avrupa Topluluğu Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalında *Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu İlişkileri* adlı tezi ile 2009 yılında tamamlamıştır. 2011-2012 yılları arasında Erzincan Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümünde görev yapmıştır. Aynı üniversitede İİBF Kamu Yönetimi Bölüm Başkanlığı, Bologna Süreci Ders İzleme Komisyonu Komisyon Başkanlığını yürütmüştür. 2015 yılından itibaren

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler bölümünde görev yapmaktadır. Avrupa Birliği Entegrasyonu ve Politikaları, Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu İlişkileri, Orta Asya-Avrupa Birliği İlişkileri üzerinde çalışmalarını devam ettirmektedir. Rusça, İngilizce bilmektedir.

Bakıtbek MURZARAİMOV,

Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi ve Türkiye Diyanet Vakfının anlaşmasıyla kurulmuş Oş Devlet Üniversitesi bünyesinde açılan İlahiyat Fakültesindeki lisans eğitimini 1998 yılında tamamladı. Yüksek lisansını Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde *Kırgızistan'da Misyonerlik Faaliyetleri* adlı tezi ile 2000 yılında bitirdi. Doktora eğitimini de Ankara İlahiyat Fakültesinde *Baptizm ve Kırgızistan'da Baptist Faaliyetler* adlı tezi ile 2003 yılında tamamlandı. 2003 – 2011 yılları arasında Oş Devlet Üniversitesine bağlı Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesinde Din Bilimleri bölüm başkanı olarak çalıştı. Şu an Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Dekan yardımcılığı görevini yürütmektedir. Kırgızistan'da dini kurumlar ve faaliyetler üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

Cengiz BUYAR,

2004 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirmiştir. Aynı üniversitenin Tarih Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını *Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmış Tarih-i Emniye'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* adlı tezi ile 2006 yılında, doktorasını da *Cungar Hanlığı'nın Sosyal ve Kültürel Tarihi* adlı tezi ile 2012 yılında tamamlamıştır. 2010 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Tarih Bölümünde görev yapmaktadır. Aynı üniversitenin Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi başkan yardımcılığını ve Sosyal Bilimler Enstitüsü müdür yardımcılığını yürütmektedir. Genel Türk Tarihi, Türkistan'daki Türk halklarının yeni ve yakınçağ siyasî, sosyo-kültürel ve etnik tarihi üzerine çalışmalarını devam ettirmektedir. Rusça, İngilizce ve Kırgızca bilmektedir.

Cunus GANİYEV,

2005 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden mezun olmuştur. 2007 yılında aynı üniversitenin İktisat Anabilim Dalında *Enflasyon ve Dinamikleri: Kırgızistan Örneği* konulu tezi ile yüksek lisansını, *Küreselleşme Sürecinde Kırgızistan'da Yolsuzluk Sorunu* konulu tezi ile de 2010'da doktorasını tamamlamıştır. 2008'de Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından düzenlenen 15 günlük sertifikalı *Türk Dünyası Eğitim Programı*'na katılmıştır. 2006 yılından itibaren Kırgızis-

tan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisat Bölümünde görev yapmaktadır. Enflasyon, döviz kuru, büyüme, dış ticaret ve yolsuzluk konuları üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Türkçe, Rusça ve İngilizce bilmektedir.

Damira BAYGONUŞOVA,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünü 2008 yılında bitirmiştir. Aynı üniversitenin İktisat Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını 2010 yılında *Kriz Şartlarında Kırgızistan'ın İktisadi Gelişme Sorunları* konulu tezi ile, 2015 yılında da *Kırgızistan Ekonomisinde İki Açık Sorunu ve Nedenleri* konulu tezi ile doktorasını tamamlamıştır. 2008 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisat Bölümünde görev yapmaktadır.

Dastan ASEİNOV,

2009 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünü bitirmiştir. Aynı üniversitenin Maliye Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını 2011 yılında Doç. Dr. Turusbek Asanov'un tez danışmanlığında "*Kırgızistan'da Vergi Düzenlemelerinin Makroekonomik Analizi*" adlı tezi ile, doktorasını da Doç. Dr. Metin Bayrak'ın tez danışmanlığında 2016 yılında "*Kırgızistan Bankacılık Sektöründe Etkinlik ve Kredi Riski*" adlı tezi ile tamamlamıştır. 2010 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Finans ve Bankacılık Bölümünde görev yapmaktadır. Geçiş ekonomilerinde bankacılık, etkinlik, verimlilik, kredi riski ve vergilendirme üzerine çalışmalarını devam ettirmektedir. İngilizce ve Türkçe bilmektedir.

Hayati BEŞİRLİ,

1994 yılında Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilimda Yüksek Lisansını tamamlayan Beşirli, aynı üniversitede "Üniversite Öğrencilerinin Politik Tutumları ve Bu Tutumlarını Etkilen Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Faktörler" Konulu çalışmasıyla 2003 yılında doktor unvanını aldı. Aynı üniversitede öğretim görevliliğini bir müddet sürdüren Beşirli, 2006-2009 yılları arasında Sakarya Üniversitesi'nde akademik çalışmalarına devam etti. 2009 yılından itibaren Gazi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümünde görev yapan Prof. Dr. Hayati Beşirli, Kırgızistan, Macaristan ve Hollanda'da Türk kültürüne ilişkin birçok proje yürütmüştür. Bölüm Başkanlığı, Enstitü Müdürlüğü gibi birçok idari görevi üstlenmiştir. Hâlen gençlik ve kültür sosyolojisi alanında çalışmalar yapmaktadır.

Kadian BOOBEKOVA,

1991 yılında Kırgız Kız pedagoji Enstitüsü, Eğitim Fakültesinden mezun oldu. 1996 yılında T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalında yüksek lisansını, 2001 yılında ise aynı üniversitenin Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri doktora programını başarıyla tamamlamıştır. Eylül 2003 yılından bu yana Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümünde çalışmaktadır. Rusça, Türkçe ve İngilizce bilmektedir. Karşılaştırmalı Eğitim, Rehberlik ve Danışmanlık, Davranış Bozuklukları, Öğretmen Yetiştirme, Öğrenci Psikolojisi, Ergenlik Psikolojisi üzerine çalışmaktadır.

Kamalbek KARIMŞAKOV,

2010 yılında Yeditepe Üniversitesi (İstanbul, Türkiye) İktisat Ana Bilim Dalında doktorasını tamamlamıştır. 2010 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Finans ve Bankacılık Bölümünde görev yapmaktadır. 2010-2011 yılında Free University of Berlin'de Doğu Avrupa Araştırma Merkezi, İktisat Bölümünde post-doktora araştırmasını yapmıştır. Orta Asya'da işgücü ve göç, kamu maliyesi, bankacılık sistemi, ekonomik kalkınma ve çalışma ekonomisi üzerine çalışmalarını devam ettirmektedir. İngilizce, Rusça, ve Türkçe bilmektedir.

Kemal GÖZ,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünü 2004 yılında bitirdi. Aynı üniversitenin Türkoloji Anabilim Dalında yüksek lisansını *Aşım Cakıpbekov'un Hayatı ve Eserleri (Günlüklerinin Işığında)* adlı tezi ile 2006 yılında, doktorasını da *1960-80 Yılları Arasında Kırgız Edebiyatında Uzun Hikâye Türü ve Dönem İncelemesi* adlı tezi ile 2012 yılında tamamlamıştır. 2006 yılından itibaren Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulunda çalışmaktadır. Kırgız edebiyatıyla ilgili çok sayıda yayınlanmış çeviri ve telif çalışmaları vardır. Rusça ve Kırgızca bilmektedir.

Mehmet KILDIROĞLU,

Atatürk Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1992 yılında mezun olmuş, A.Ü.TÖMER'de 1993-1996 yılları arasında Türkçe Okutmanı olarak çalışmıştır. 1996-1998 yılları arasında Kazakistan'da Ahmet Yesevi Üniversitesinde çalışmış, aynı üniversitede Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'nun danışmanlığında yüksek lisansını yapmıştır. Yusuf Balasagun Kırgızistan Millî Üniversitesi'nde, Prof. Dr. Anvarbek Mokeyev'in danışmanlığında da *IX. Asrın İkinci Yarısından*

XVI. Asra Kadar Kırgız-Kıpçak Etno-siyasi İlişkileri adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Ardahan Üniversitesi'nde çalışmış ve idari görevlerde bulunmuştur. Kıpçaklar ve Kırgızlar üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Halen Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Fransızca, Rusça ve Türk lehçelerinden Kırgızca ve Kazakça bilmektedir.

Mustafa BIYIKLI,

1992 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1997 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı'nda, *Batılılaşma Sürecinde Türkiye'de Hilâfet Tartışmaları ve İslâm Dünyasındaki Etkileri* adlı teziyle Yüksek Lisansını tamamladı. 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı'nda, *İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları (1918-1938)* adlı teziyle Doktora derecesini aldı. 2015 yılında Siyasi Tarih alanında Doçentlik unvanını kazandı. 1994 yılından beri Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde, 2015 yılından beri ise görevlendirme ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmaktadır. Aynı üniversitenin SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanlığı'nı yürütmektedir. Siyasi Tarih, Ortadoğu, Türkiye Dış Politikası ve Yakın Dönem Tarihi üzerine çalışmalarını devam ettirmektedir. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Raziya ABDİYEVA,

2003 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünden mezun olmuştur. 2005 yılında aynı üniversitenin Maliye Anabilim Dalında "Finansman Kaynağı Olarak Vergilendirme: Kırgızistan Örneği" konulu tezi ile yüksek lisansı, "Kırgızistan'da Vergi Kültürü: Sorunları ve Önemi ve Geliştirme Yolları" konulu tezi ile de 2011'de doktorayı tamamlamıştır. 2005 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisat Bölümünde görev yapmaktadır. Kamu maliyesi, vergi hukuku ve maliye sosyolojisi konularında çalışmaktadır.

Recep YÜRÜMEZ,

2000 yılında başladığı Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkoloji Bölümü'ndeki lisans eğitimini 2005 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl Türkoloji Bölümünde yüksek lisansa başlamış ve 2008 yılında *B. Ö. Oruzbayeva'nın Akademik*

Hayatı ve Dilciliği adlı tezi ile bitirmiştir. Hâlen Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkoloji Anabilim Dalında doktora öğrenimine devam etmektedir. 2006 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde Türkçe okutmanı olarak göreve başlamış ve hâlen buradaki eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Rusça ve Kırgızca başta olmak üzere diğer Türk lehçelerini bilmektedir.

Sebahattin BALCI,

2 Şubat 1954 tarihinde doğmuştur. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümünü 1976 yılında, yüksek lisansını 1978 yılında ve doktorasını ise 1981 yılında aynı üniversitede tamamlamıştır. 1984 yılında yardımcı doçent, 1990 yılında doçent olmuş ve 1995 yılında profesörlük kadrosuna atanmıştır. Çok sayıda uluslararası, ulusal yayını ve uluslararası projesi bulunmaktadır. Aynı zamanda bir çok uluslararası meslek kuruluşunun da üyesidir. Enstitü müdür yardımcılığı, Yüksekokul müdürlüğü, YÖK temsilciliği, yönetim kurulu başkanlığı, rektör yardımcılığı, dekanlık gibi idarî görevleri yürütmüş olan Balcı, hâlen Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi rektörüdür. İngilizce ve Kırgızca bilmektedir.

Seyil NAJİMUDİNOVA,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünü 2003 yılında bitirmiştir. Aynı üniversitenin İşletme Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını 2005 yılında Prof. Dr. Mümin Ertürk'ün tez danışmanlığında "*Japon İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları ile Kırgız İnsan Kaynakları Yönetim Uygulamalarını Karşılaştırma Sonucunda Kırgız İnsan Kaynakları Yönetim Modelini Oluşturma. Bişkek'te bir Uygulama*" adlı tezi ile, doktorasını da Prof. Dr. İstanbek Atantayev'in tez danışmanlığında 2010 yılında "*İnsan Kaynakları Yönetiminde Kurum Kültürünün Önemi ve Yeri: Kırgızistan'da Bir Saha Araştırması*" adlı tezi ile tamamlamıştır. 2004 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İşletme Bölümünde görev yapmaktadır. Genel işletmecilik, yönetim ve örgüt teorisi, insan kaynakları yönetimi, stratejik yönetim, girişimcilik üzerine çalışmalarını devam ettirmektedir. İngilizce ve Türkçe bilmektedir.

Şule YILMAZ,

1991 Türkiye-Tokat-Erbaa doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Erbaa'da tamamlayan yazar, 2014 yılında Eskişehir Osmanagazi Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu'ndan mezun oldu. Kırgızistan'da bulunduğu süre zarfında

finda Kırgızistan Turizmi üzerine araştırmalarda bulundu. Kastamonu SBE Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalında tez aşaması yüksek Lisans öğrencisidir.

Topçugöl NARMAMATOVA,

2007 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünü bitirmiştir. Aynı üniversitenin İletişim Bilimleri Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını 2010 yılında “*Görsel Medyanın Çocuklar Üzerindeki Etkisi: Şiddet İçerikli Bilgisayar Oyunları Örneği*” adlı tezi ile tamamlamıştır. Doktorasını da “*Uluslararası Haber Akışı Bağlamında Kırgızistan’da Yeni Medya ve Habercilik*” adlı tezi ile tamamlamak üzeredir. 2008 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Gazetecilik Bölümünde görev yapmaktadır. Genel İletişim, Çocuk ve İletişim, Kültürlerarası İletişim, Uluslararası İletişim üzerine çalışmalarını devam ettirmektedir. Rusça, İngilizce ve Türkçe bilmektedir.

Uğur ÜNAL,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünü 2005 yılında bitirmiştir. Yüksek Lisans tez çalışmasında “Örgütsel İletişim İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişisellik (Bir Yükseköğretim Kurumu Olarak KTMÜ Uygulama Örneği)” konu başlığı taşıyan niceliksel araştırmaya dayalı bir inceleme gerçekleştirmiştir. Doktorasını ise İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Sistemleri Anabilim Dalı ‘Medya ve İletişim Çalışmaları Programı’nda 1 Şubat 2016 tarihi itibarıyla “Uluslararası Stratejik İletişim Yönetimi Olarak Kamu Diplomasisinin Ülke İmajına Etkileri [Türkiye’nin Kırgızistan’daki Kamu Diplomasisi ve Algısı Üzerinden]” konu başlıklı tezini savunarak doktorasını tamamlamıştır. 2008 yılından itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler Bölümünde görev yapmaktadır. Genel olarak Uluslararası İletişim, Kamu Diplomasisi ve Medya Çalışmaları yapmaktadır. Rusça ve Kırgızca bilmektedir.

Yunus Emre GÜRBÜZ,

1998 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümünden mezun olmuştur. Bir süre özel sektörde çalıştıktan sonra 2001 yılında ODTÜ Karadeniz ve Orta Asya Araştırma Merkezinde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2003 yılında *Özbek ve Kazak Halklarının Oluşumunda Tarih ve Kuram* adlı teziyle aynı üniversitede Tarih Ana Bilim Dalında yüksek lisansını, 2007 yılında *Milliyetçilik ve Sosyalizm arasında: Kazak Alaş Orda Hareketinin Mücadelesinde Süreklilik* adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Gürbüz, 2014

yılında Genel Türk Tarihi doçenti unvanını almıştır. Yazar, 2009 yılına kadar ODTÜ'de; 2010-2012 yılları arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) İletişim Fakültesinde çalışmıştır; o tarihten beri KTMÜ Tarih Bölümünde görevini sürdürmektedir. Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı ve Orta Asya Araştırmaları Merkezi müdürlüğünü yürütmektedir. Çalışmalarında disiplinler arası bir yaklaşımla araştırmalarını yürüten Gürbüz, son yıllarda Türk dilli cumhuriyetlerdeki tarih ders kitapları ve kimlik inşası üstüne yoğunlaşmıştır. Yazar İngilizce, Almanca, Kırgızca ve Rusça bilmekte, çeşitli Türk dilleri ve Batı Avrupa dillerinde araştırma yürütmektedir.

Zakir ÇOTAEV,

1998'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından 2001'de Master derecesi ve 2006'da Doktora derecesi kazanmıştır. Bunun yanında, Zakir Çotaev 2006'da uzaktan eğitim alarak Kırgız Devlet Hukuk Akademisinde hukuk alanında 'uzman' diplomasını almıştır. 2006'dan itibaren Kırgızistan Uluslararası Üniversitesi, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Yönetim Akademisi ve Kırgız Milli Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi anabilim dallarında öğretim üyesi olarak çalışmıştır. 2008-2010 yıllarında Amerikan İndiana Üniversitesi ve George Washington Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak görev yaptı. 2009'dan itibaren Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında öğretim görevlisi ve 2011'den itibaren Orta Asya Araştırmaları Merkezi Başkan Yardımcısı olarak çalışmaktadır. 2010-2014 yılları arasında Kırgız Cumhuriyeti Milli Stratejik Araştırma Enstitüsü, BM İnsan Hakları Komisyonu, UNESCO ve UNDP gibi değişik kuruluşların yürüttüğü projelerde dış uzmanı olarak görev almaktaydı. 2015'te KC Yüksek Atestasyon Komisyonu tarafından Doçentlik unvanı verilmiştir. Uzmanlık alanı olarak uluslararası politika ve uluslararası hukuk konularına odaklanmakta olup 2005'ten itibaren Kırgızistan'ın siyasal süreci ve anayasal gelişmesi üzerinde de araştırma yapmaktadır. Zakir Çotaev'in uluslararası ve dış politika, siyaset ve anayasa hukuku, insan hakları, din ve etnik arasında ilişkiler alanlarında yirmiden fazla bilimsel yayını bulunmaktadır.

| ÖN SÖZ

31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsız bir ülke olan Kırgız Cumhuriyeti, çeyrek asırlık tarihinde bir çok önemli olay yaşadı. Ekonomi alanında olduğu kadar millî birliğin, kimliğin oluşturulması için yoğun çalışmalar yapıldı ve yapılıyor. Sağlam bir devlet sisteminin kurulması için arayışlar içerisine girildi, modeller arandı. Ülkenin gelişmesi adına ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda bir çok çalışma yapıldı. Sovyetler Birliği sonrası kurulan devletlerin tarihi, modern çağda bir devletin kuruluş sürecini ve bu süreçte yaşananları anlamamıza örnek teşkil edecek bir seyirle devam etmektedir. Bu bağlamda ortaya konan çalışma, Kırgızistan'ın tarihî gelişim seyrini anlamaya yönelik bir gayrettir.

Bağımsız Türk cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilişkilerinin geldiği noktaya baktığımızda ilişkilerin gelişmesi için çok büyük gayretlerin sarfedildiğini, mühim çalışmaların yapıldığını görüyoruz. Ayrıca çok sayıda da araştırmanın yapıldığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte bu çalışmaların yeterli olduğunu söylemek şüphesiz ki mümkün değildir. Daha yapılacak çok çalışma var, katedilecek büyük mesafelerin olduğu şüphesiz. Modern çağda şartların çok hızlı bir şekilde değiştiğini göz önüne aldığımızda bilginin de bu hızla tüketildiğine şahit oluyoruz. Bu yüzden bilgiyi de hızla ve devamlı sütte üretmemiz ve yenilememiz gerekiyor. Bu bağlamda yeni bilimsel bilgi ve verileri ortaya koyan bu çalışma Kırgızistan'ın tanınması, anlaşılması ve karşılıklı ilişkilerin daha da sağlam zeminde gelişmesi adına önem arz etmektedir.

Çalışma Kırgızistan ile ilgili bilgi almak isteyen her kesime hitap edecek şekilde hazırlanmıştır. Tarih, toplum, ekonomi, yönetim, siyaset, eğitim, din, dil ve edebiyat, medya, turizm gibi temel konularda bilimsel ve güvenilir bilgilerin derli toplu bir şekilde sunulmasına gayret edilmiş-

tir. On bölüm olarak şekillendirilen çalışmada 22 araştırma yazısı yer almaktadır. Her çalışma öncelikle alanını ana çizgileriyle ortaya koymayı hedeflemiştir. Bunun yanında meselelerin anlaşılması açısından da teferuatlı araştırma ve incelemelere yer verilmiştir.

Kırgızistan kitabının hazırlanması aşamasında emeği geçen, yardımcı olan herkese müteşekkirim. Bu kitap bir ekip çalışmasının neticesinde ortaya çıktı. Öncelikle işin yükünü üstlenen kıymetli yazarlara teşekkür ediyorum. Çalışmanın ortaya çıkması onların gayretleri ve fedakârlıkları neticesinde oldu. Değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, çalışmanın takdimini kaleme aldı. Bunun yanında Mustafa Yılmaz, Osman Çiğdem, Bilal Bağlan, Kemal Göz, Cemil Şimşek tashih çalışmalarında yardımcı oldular. Prof. Dr. Fahri Unan kıymetli tavsiyelerde ve teşviklerde bulundu. Doç. Dr. Muhittin Düzenli, kitabın mizanpajının yapılmasında yardımcı oldu. Eşim ve çocuklarım rahat ve huzurlu bir çalışma ortamının sağlanması adına uzun bir süre fedakârlıkta bulundular. Bu ortak istek ve gayretlerle bu çalışma ortaya çıktı. Herkese teşekkür ediyorum.

Cengiz BUYAR

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Bişkek, Ocak 2017

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	15
İçindekiler.....	17
Takdim	21

1. Bölüm TARİH

1 Tarihî Kaynaklarda Kırgız Adı ve Anlamı	27
<i>Mehmet KILDIROĞLU</i>	
2 Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar)	47
<i>Cengiz BUYAR</i>	

2. Bölüm TOPLUM

3 Kırgızistan'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı.....	91
<i>Hayati BEŞİRLİ</i>	
4 Kırgız Ailesinin Yapısal Analizi.....	113
<i>Ali ÜNAL</i>	

3. Bölüm EKONOMİ

5 Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu	157
<i>Raziya ABDİYEVA - Culus GANİYEV - Damira BAYGONUŞOVA</i>	
6 Kırgızistan'da Bağımsızlık Sonrası Geçiş Döneminde Ekonomik Reformlar ve Performans.....	177
<i>Kamalbek KARIMŞAKOV</i>	

**4. Bölüm
YÖNETİM**

- 7 Kırgızistan'da Yerel Yönetimler 225**
Dastan ASEİNOV - Seyil NAJİMUDİNOVA

**5. Bölüm
SİYASET**

- 8 Kırgızistan İç Siyaseti 245**
Altınbek COLDOŞOV

- 9 Demokrasinin Uzun ve Dolambaçlı Yolunda Kırgızistan 287**
Y. Emre GÜRBÜZ

- 10 Kırgızistan'ın Dış Politikası: Devam Eden ve
Değişen Eğilimler 319**
Zakir ÇOTAEV

- 11 Bağımsızlığının 25. Yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler
Arasında Kırgızistan'ın Üye Olduğu Ortak Kuruluşlar 377**
Mustafa BIYIKLI

- 12 Kırgızistan'daki Uluslararası Kuruluşların Faaliyetleri,
Amaçları ve Ortaya Çıkan Sorunlar 407**
Aygül AYSAN

- 13 Türkiye-Kırgızistan Eğitim, Bilim ve Kültürel İlişkileri 427**
Kadri AĞGÜN

**6. Bölüm
DİN**

- 14 Kırgızistan'da Dini Durum 439**
Bakıtbek MURZARAIİMOV

- 15 Kırgızistan'da Misyoner Gruplar ve Misyonerlik Faaliyetleri 445**
Bakıtbek MURZARAIİMOV

- 16 Kırgızistan'da Dini Kurumlar, Cemaatler ve
Din Eğitimi 465**
Bakıtbek MURZARAIİMOV

7. Bölüm
MEDYA

- 17 Kırgızistan'da Medyanın Tarihî Yönelimsel Gelişimi 503**
Uğur ÜNAL - Topçugül NARMAMATOVA

8. Bölüm
EĞİTİM

- 18 Geçmişten Günümüze Kırgızlarda Eğitim 531**
Sebahattin BALCI - Akmatali ALİMBEKOV - Kadian BOOBKOVA
- 19 Kırgızistan Eğitim Sisteminin Temel Özellikleri 557**
Asem İDAEVA - Uğur ÜNAL

9. Bölüm
DİL ve EDEBİYAT

- 20 Kırgız Edebiyatının Oluşumu ve İleri Gelen Yazarları 579**
Recep YÜRÜMEZ - Anara YÜRÜMEZ
- 21 Ana Çizgileriyle Kırgız Edebiyatı ve Yeniden Okuma Denemesi 593**
Kemal GÖZ

10. Bölüm
TURİZM

- 22 Kırgızistan'da Turizm 615**
Şule YILMAZ

TAKDİM

Yaşayan en eski Türk boylarından biri olan Kırgızlar, gerek tarihleri gerekse yaşadıkları coğrafyalar bakımından çok ilgi çeken özelliklere sahiptirler. Kırgız tarihine ve kültürüne başlangıcından zamanımıza kadar genel bir bakış açısıyla yaklaşıldığında hayli zenginlik ve derinlik taşıdığı görülür.

İlk dönemlerinde İslam dünyasına ve Çin'e oldukça uzakta bulunmalarına rağmen Kırgız tarihi ilgi çekici özelliklerle doludur. Uzak bulunma deyimini yazılı kaynakların yoğunluğunun bulunduğu alanlara göre kullanıyoruz. Kırgızlar, Türk bozkır kültürünün temelini ve alt yapısını meydana getiren önemli halklardan biridir. Kırgız tarihine bakıldığında eski Türk kültürünün birçok özelliğini anlama imkânı bulunabilir.

Genel bakış açısıyla Kırgızların ilk yurdu, yani Güney Sibiryâ, Türklerin en eski ana yurdu olma özelliğine sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Kırgızlar en eski yurdu terk etmemişler, binlerce yıl bekçilik yapmışlardır. Bana göre Cengiz Han döneminden sonra Altay Dağlarını aşip, Cungarya ovalarından geçerek, Tanrı Dağlarına ulaşmışlardır. Bugünkü yaşadıkları yerlere gelişleri çok uzun bir süreçtir. Kırgızlar hakkında dikkati çeken bir başka özellik zamanımızda nüfuslarının az oluşudur. Aslında 8. yüzyıl için verilen rakam 80-100 bin asker çıkardıkları şeklindedir. Bu bilgiden hareket edersek günümüzde Kırgızların nüfusunun en az 40-50 milyon aralığında olması gerekir. Peki, günümüzde niye bu kadar az bir nüfusa sahiptirler? Birinci sebebi bizim o devir için Kırgızların batı sınırlarını tesbit edememiz; ikinci sebep uğradıkları felaketlerdir. Sonuçta Kırgızlar çok insan kaybına uğramalarının yanında farklı yönlere dağılarak esas yurtlarını terk etmişlerdir.

Büyük Hun İmparatorluğu zamanında daha MÖ. 202 yılında tarih sahnesinde görülürler. Mutlaka tarihleri daha da derinlere gider. Ama biz ilk defa Büyük Hun İmparatorluğuna bağlanmaları dolayısıyla onlardan haberdar oluruz. Kırgızlar, Gök Türk ve Uygur gibi büyük kağanlıkların bünyesinde yer aldılar. Bu devletler zayıflayınca da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bazen Çin'deki imparatorluklarla da doğrudan ilişki kurabildiler. 840'ta Büyük Uygur Kağanlığını yıkarak, bir süre kendi kağanlıklarını sürdürdüler. Kitan (Karahıtay)'ların baskısı sonucu kendi yurtları Yeni-sey havzasına dönmek zorunda kaldılar.

Bu devre kadar Türkçe yazılı yazıtlarda Kırgız adıyla geçerler. Ancak Çinliler onların adlarını Ke-k'un (gı-kun), Chien-k'un(cien-kun), Ch'i-ku(Çi-gu), Chie-ku(cie-gu), Chia-chia-ssu(cia-cia-sı), Hsia-chia-su(Şia-cia-sı) ve nihayet He-ke-ssu(hı-gı-sı) adlarıyla transkribe ederek kendi dillerine uydurmuşlardır. Görüldüğü gibi Kırgız adına en yakın okunuş, en son yazılandır. Bunun sebebi Çin'e çok uzakta olan Kırgız ülkesi ve Kırgızlarla yakından temas eden Çinliler, artık Kırgız adının doğrusunu öğrenmişlerdir.

İslam kaynaklarında geçen *Maveraünnehir'e Kırgız ülkesinden iki seneye de bir kervan gelirdi* ifadesi bir bakıma İslam öncesi dönemde Kırgızların diğer Türk kökenli topluluklara göre izole durumunu açıklamaktadır. Bu durum yani dış dünyaya uzak olmak aslında Kırgız kültürünün dolayısıyla eski Türk kültürünün orjinal halinin daha az değişerek günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

Yenisey Irmağının doğduğu kaynaklar Kırgızların ilk vatanıdır. Bu yüzden söz konusu havalı Kırgızlara ait arkeolojik, yazıt vesair eserler ile doludur. Hakasya'da çok etkileyici mezarlıkların bulunması Kırgızların İslam Öncesi dönemdeki nüfusları ve durumları hakkında ilgi çekici bilgiler vermektedir. Kırgızlar ilk devilerde ağaçtan evler dahi yapıyorlardı. Ama demircilikte ileri gitmeleri ve ürettikleri demir ürünlerini uzak memleketlere satmaları kültür tarihimiz açısından çok daha çarpıcıdır.

Kırgızlar, kendi yurtlarında kalmadı. Aslında onlardan kalanlar Hakas adıyla varlıklarını sürdürüyorlar. Fakat büyük çoğunluğu göç etmiştir. Büyük çoğunluğu adlarıyla devlet kuracakları Tanrı Dağları havalisi-

ne doğru yayılmıştır. Ancak orada kalmayıp başka bölgelere de gitmişlerdir. Bunlar Doğu Türkistan'da Kızılsu, Çin'in kuzeyinde Mançurya taraflarında Fu-yü, Tarbagatay, Pamir ve nihayet Türkiye'de Van (Ulupamir) Kırgızları adlarıyla gittikleri bölgenin adıyla anılırlar. Vardıkları farklı, birbirinden uzak bölgelere rağmen Kırgız kültürünü korumayı başarmışlardır. Ayrıca Türkiye'nin ve Türk Dünyasının değişik bölgelerinde Kırgız adının yer adı olarak yaşaması bahsettiğimiz yaygınlığın göstergesidir.

Moğol dönemi ve sonrası süreçteki Altaylardan Tanrı Dağlarına geçiş asırlarca sürmüştür. Bu kitlesel göç hareketinin 18. yüzyılın başında tamamlandığını söylemek mümkündür. Burada bir süre Kırgızlar Hokand Hanlığına bağlandı. Daha sonra bağımsız hareket etmeye gayret ettiler. 1. Dünya Savaşı sırasında uğradıkları felaketler nüfus bakımından onlara ağır darbe vurdu. 600 binden fazla insan kaybettiler. 2. Dünya Savaşı da Kırgızlar için çok zor geçti. 1937'deki aydınlar katliamı ise trajik boyutunu hâlâ korumaktadır.

Sovyetler Birliğine ilk dâhil olduğunda Özerk Cumhuriyet konumu alan Kırgızistan, 1936'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden biri oldu. 1991'de ise bağımsızlığını kazandı. Kırgızların bağımsızlığını kazanması binlerce yıl süren tarihlerinin sonucudur.

Eski halk mitolojilerinde Kafkas Dağları ve Tanrı Dağları dünyanın beli olarak kabul edilir ve bu dağları kontrol edenlerin dünyayı da kontrol edecekleri söylenirdi. Bu ifadeyi günümüze aktarırsak Kırgızistan'ın jeopolitik ve jeostratejik durumu açığa çıkar. Bu anlamda Kırgızistan üzerine yerleştiği Tanrı Dağları ile birlikte dünya jeopolitiğinin önemli bir parçasıdır. Bunun yanında çok zengin doğal kaynaklara sahip olduğunu da belirtmemiz gerekir. Fakat dağlarının güzelliği, yaylalarının yeşilliği, vadilerinin barınaklığı her zaman ön plandadır.

Tarih boyunca çeşitli Türk boyları Kırgızistan'ın bu özelliklerinden faydalanmış ve ülke topraklarında çok sayıda Türk devlet ve beyliği kurulmuştur. Bunların içinde Karlukları ve onların kurduğu Karahanlı Devletinin adını anmadan geçmemiz mümkün değildir. Günümüzde Kırgız Cumhuriyeti bu silsilenin temsilcisidir.

Tarihi İpek Yolu'nun da önemli bir kısmı bu ülke topraklarından geçer. Yani geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kırgızistan'da yaşayanlar, İpek Yolu'nun getirdiği zenginliklerden faydalanabilir. Çünkü doğu batı arasındaki köprünün önemli bir parçası olan bu bölgenin önemini kaybetmesi mümkün değildir. Ayrıca Türkistan dediğimiz geniş coğrafyanın ortasında jeopolitik ve jeostratejik değeri asla kaybolmayacak bir konumdadır.

Bu sebeple Kırgızistan'ı ve Kırgızları her yönüyle ele alan bu eseri hazırlayan ve editörlüğünü yapan kıymetli öğrencim ve meslektaşım Cengiz Buyar'ı ve katkı sağlayan değerli bilim insanlarını kutluyorum. Bu kitapla birlikte Kırgızlara ve Kırgızistan'a ait yerinde yapılmış çalışmalarla sağlam bilimsel bilgiler elde etmiş olacağız. Eser alanında büyük bir boşluğu dolduracak bir el kitabı olarak uzun süre önemini koruyacak ve her zaman bir başvuru eseri olarak kalacaktır.

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL

Yeditepe Üniversitesi,
İstanbul

Sovyet Öncesi ve Sovyet Dönemi

Tarihsel olarak modernite öncesi Orta Asya toplumlarında siyasi iktidar mücadelelerinin farklı etnik gruplar arasında değil, daha çok ortak dilli hanlıklar ve emirlikler çerçevesinde hanedanlar, klanlar ve kabileler arasında yaşandığı bilinmektedir.¹ Bu bağlamda zamanın ruhuna uygun olarak Orta Asya toplumları kendilerini *Kırgız* ya da *Özbek* gibi etnik aidiyetler yerine daha çok *Müslüman* olarak tanımlamışlardır. Bu sebeple, bugün *Kırgız* ve *Özbek* olarak tanımlanan toplulukların modernite öncesi farklılığını ortaya koyabilmek için din değil, yaşam tarzlarını dikkate almamız gerekir. Başka bir deyişle, belki de Orta Asya toplumları arasındaki temel ayrım, göçer ve yerleşik halklar arasındadır.² 19. yüzyılın ortalarında bölge için modernitenin temsilcisi sayılabilecek Çarlık Rusya bölgeyi işgal ettiği dönemde *Özbek*, *Kazak* ve *Kırgız* gibi etnik kimlikleri Orta Asya toplumunda belirgin değildi.

* Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bişkek, Kırgızistan. mebaltynbek@yahoo.com

¹ Oliver Roy, *Yeni Orta Asya; ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev: Mehmet Morali, İstanbul, Metis Yayınları, 2000, ss. 38-40.

² Robert Lowe, "Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic," Tom Everett-Heath (Der.), *Central Asia: Aspects of Transition*, London and New York, Routledge Curzon, 2003, s. 108.

Geleneksel toplum yapısına dokunmayan sadece bu yapı üzerinde hâkim güç vurgusu yapan Çarlık rejiminin tersine Sovyetler Orta Asya toplumlarını dönüştürmeyi ve toptan değiştirmeyi amaçlamışlardır. Daha net biçimde ifade edilecek olursa, Sovyetlerin bu projesinin önemli parçalarından biri, ataerkil, feodal, kabile ve klana dayanan yapı olarak tanımladıkları Orta Asya toplumlarındaki geleneksel toplumsal yapıyı değiştirerek kendi ideolojilerine uygun modern bir topluma dönüştürmektir.³ Ancak Sovyetler 1917 Ekim Devrimi sonrası iç savaş ve arkasından gelen NEP'in⁴ (Novaya Ekonomiçeskaya Politika = Yeni Ekonomi Politikası) uygulandığı dönemlerde Orta Asya halklarına yönelik radikal dönüşüm politikası izleyememiştir. Bu modernleşme politikasının hemen uygulayamamalarının bir sebebi de, Orta Asya'da patlak veren Basmacı Ayaklanmalarıyla⁵ uğraşmak zorunda kalmalarıdır. Bu dönemde Sovyetlerin Orta Asya halklarına yönelik izledikleri *korenizatsiya* (kökleştirme, yerelleştirme) politikası, bu bölgenin liderlerinin siyasal sadakatini kazanmaya ve yerel liderleri parti içine almaya yönelik olmuştur.⁶

Nitekim dönemin Sovyet ileri gelenlerinin bakış açısına göre, eğer Orta Asyalı elitler Sovyetler Birliği içinde kurulmuş ulusal cumhuriyetler etrafında birleşirlerse, "Sovyet yapısına" daha çok bağlanabileceklerdir. Bu durumda yeni ulusal birlik cumhuriyetlerinin sınırlarının çizilerek oluşturulması bu cumhuriyetleri birbirinden ayırmaktan ziyade birleştirme ile ilgilidir. Diğer bir deyişle Sovyetler açısından ulusal cumhuriyetlerin kurulması merkezileşmenin ve sosyalist modernleşmenin bir yoludur. Bu çerçevede Orta Asya'nın yeni sınırları hem Orta Asyalı elitlerin hem de Sovyet temsilcilerinin katıldığı görüşme ve müzakerelerin

³ Arne Haugen, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, New York, Palgrave Macmillan, 2003, s. 234.

⁴ Rusçası "Novaya Ekonomiçeskaya Politika" (Yeni Ekonomi Politikası): Sovyet ekonomisini devrimin ve iç savaşın yol açtığı çöküşten kurtarmak amacıyla Lenin tarafından ortaya konulan ve bazı küçük işletmelerin kapitalizmde olduğu gibi kâr mantığıyla işletilmesine izin veren ekonomi politikasıdır.

⁵ Rusçası "Basmaçestvo": Türk halklarının Sovyet yönetimine karşı Orta Asya'da 1917'de başlattığı ve aralıklı olarak 1931'e kadar devam ettirdiği ayaklanmalara verilen addır.

⁶ Rafis Abazov, "Sovyet Sisteminde Kırgızistan: Milli Devletin İnşası ve Milli Kimliğin Doğuşu", Çev. Ç. Eneli, *Türkler*, Cilt: 19, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 530.

sonucunda şekillendirilmiştir.⁷ Böylece Orta Asyalı komünist liderler 1920'ler boyunca ülkelerinin iç politikasını belirlemeye çalışmışlardır. Ancak 1930'lu yıllarda Stalin'in acımasız tasfiyeleri sonucu, pek çok yerel komünist lider tasfiye edilmiş ve pek çoğu da yaşamlarını kaybetmişlerdir. Bu dönemde, Kırgızistan özelinde en az on bin Komünist Kırgız Partisi mensubunun ortadan kaldırıldığı, bunların bir kısmının idam edildiği, hapse atıldığı ve Sibiryadaki kamplara sürgün edildiği bilinmektedir. Bu tarihten sonra Orta Asyalı birlik cumhuriyetleri liderleri Moskova'ya tam bağımlı hale getirilmiştir.

Ancak Stalinist rejimin 1930'ların ortalarından sonra devlet kurma kabiliyetinin sadece Rus halkında olduğunu kabul etmeye başlamasıyla, Sovyetler Birliği'nin diğer Rus olmayan halkların tarihsiz oldukları ve onların tarih yerine sadece geçmişlerinin olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Böylece ulusal eşitsizliklerin aktif bir şekilde telafi edilmesine yönelik ve *korenizatsiya* (kökleştirme veya yerelleştirme) olarak bilinen Lenin'in ulus inşası siyasetinin yerine Stalin, "biçimsel olarak ulusal, içerik olarak sosyalist" formülünü geliştirmiştir.⁸ Böylece 1940'ların sonu ve 1950'lerin başından itibaren *Rus* ve *Sovyet* terimlerinin rutin bir şekilde birbiriyle bütünleşmesi, pek çok örnekte Sovyet yanlısı yurtseverlik duygularının neredeyse Rus merkezci terimlerle ifade bulması anlamına gelmeye başlamıştır.⁹ Bu şekilde Bolşeviklerin ulus siyaseti etnikler arası uyumu sağlayıcı özelliğini kaybetmiştir.

Sovyetlerin bütün Orta Asya birlik cumhuriyetleri gibi Kırgızistan için uyguladığı sosyo-ekonomik politikayı Rafis Abazov'un kullandığı "Sovyet modernleşmesi" kavramıyla açıklamak mümkündür. Abazov bu kavram ile Orta Asya halklarının ekonomik, siyasi ve sosyal geri kalmışlığın üstesinden gelmek için Sovyet yönetimince bu halklara yönelik uygu-

⁷ Haugen, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, s. 237.

⁸ Örneğin, Sovyet pasaportlarında milletin veya etnisitenin bildirilmesi zorunlu kılınmış, ama kişinin özgürce etnisitesini seçebilmesine izin verilmiştir. İlginçtir ki, tarihsiz halklardan pek çok kişi, canla başla Rus kimliğini, dilini ve aidiyetini kabul ederek "ilerici" ulusa dâhil olmuştur.

⁹ Olga Bryukhovetska, "(Ukrayna) Milliyetçiliği Hakkında Bilmek İsteyip Lenin'e Sormaya Çekindiğiniz Her Şey," Çev: Çiçek Özbek, *Red Thread E-Dergisi*, Sayı: 2, 2010, http://www.red-thread.org/dosyalar/site_resim/dergi/pdf/6896007.pdf, (Erişim Tarihi:16.09.2012), s. 4.

lanan sosyo-ekonomik politikayı ifade etmektedir. Diğer bir deyişle bu kavram Sovyet yönetimince, ilk yıllarından başlayarak Orta Asya'daki halklara yönelik uygulanan devlet kurumlarının örgütlenmesi, ortak ekonomik yararın oluşturulması, modern sanayinin tesis edilmesi ve devlet kontrolünde tarım sektörünün geliştirilmesi gibi toplumsal yaşamın bütün alanlarını kapsayan bir tür "modernleşme" politikasıdır.¹⁰

Sovyet modernleşmesi sosyo-kültürel açıdan Kırgızistan'da iki boyutlu sosyo-kültürel bir değişimi gerçekleştirmeye çalışmıştır. Buna göre önce "Sovyet Kırgız ulusu"nu oluşturmak ve daha sonra bu ulusu "Sovyet ulusu"nun ayrılmaz bir parçasına dönüştürmektir. Böylece Sovyet modernleşmesi Şirin Akiner'in vurguladığı gibi, sosyal açıdan ele alındığında, özellikle kadınların özgürlüğü, yetişkinler için toplu okuma yazma seferberliği, çocuklar için ücretsiz, zorunlu ve evrensel eğitimin uygulamaya konulması, sağlık ve beslenme standartlarının geliştirilmesi üzerine odaklanılmıştır. Kadınların statülerinde değişiklik, kadınların erkekler ile aynı mekânda bulunamama uygulamasının sona erdirilmesi ve *paranjanın*¹¹ kaldırılmasıyla gerçekleştirilmiştir.¹² Ancak Akiner Sovyet modernleşmesinin diğer Asya ve Afrika ülkelerindeki modernleşme sürecinden üç noktada ayrıldığını belirtmektedir. Ona göre, ilk olarak Sovyet modernleşmesi iç kaynaklı olmaktan ziyade dışarıdan dayatmayla uygulanmıştır. İkinci olarak sıkı bir denetim altında gerçekleştirilmiştir. Üçüncü olarak hızlı ve toplumun her kesimini kapsayacak şekilde uygulanmıştır.¹³

Gerçekten de Sovyet modernleşmesi süreciyle birlikte Kırgızistan'da toplumsal yaşam köklü bir şekilde değişikliğe uğramıştır. Ülkede inşaat, sanayi, ulaşım, iletişim sektörlerinde gelişme kaydedilmiştir. Ayrıca tarım sektöründe üretimin çeşitlenmesi, göçebelikten yerleşik hayat düzeyine geçilmesi, yaygın sulama sisteminin kurulması gibi önemli işler gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda eğitimsizlik ve çeşitli sağlık sorunları

¹⁰ Rafis Abazov, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, Lanham Maryland and London, Scarecrow Press, 2003, s. 21.

¹¹ Orta Asya'nın genellikle güneydeki kırsal bölgelerinde kadınların dışarıda geleneksel olarak tepeden tırnağa örtünmek için kullandıkları giysinin adı.

¹² Shirin Akiner, "Sovyet Sonrası Orta Asya Cumhuriyetlerinde Modernleşme, Siyaset ve İslam," Çev: B. Öngel, *Türkler*, Cilt: 19, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 41.

¹³ *A.g.e.*, s. 42.

çözülerek, kaliteli işçi ve aydın kadrolar yetiştirilmiştir. Ortaokullar, orta-teknik ve yükseköğretim kurumlarının yanında sağlık kuruluşları ve bütün sosyo-ekonomik kurumlar arasında bir ağ sistemi kurulmuştur. Sovyet Kırgızistan'ında bilim, edebiyat ve kültürel alandaki gelişmelere paralel olarak insanların yaşam düzeyi de yükselmiştir. Özellikle Kırgızistan Sovyetler Birliği döneminde ayrı bir birlik cumhuriyeti statüsüne yükselmiş, devlet teşkilatlanması güçlenmiş ve sosyo-ekonomik açıdan önemli ölçüde ilerleme sağlamıştır. Dolayısıyla Sovyet modernleşmesinin yapısal olarak Kırgızistan'ın siyasal sistemi üzerinde belirleyici etkileri olduğu açıktır.

Akayev Dönemi

Mihail Gorbaçov SSCB Komünist Partisi Birinci Sekreteri olarak göreve başladıktan kısa bir süre sonra ülkede var olan sosyo-ekonomik sorunları çözmek amacıyla bir reformun gerekliliğini savunmaya başlamıştır. Önce ekonomik reform politikasını ifade eden *Perestroyka* (Yeni-den Yapılanma) kavramı ile Sovyet ekonomisinin onarılması ve daha etkin bir hale getirilmesini amaçlarken, daha sonraları bu kavrama siyasal reform ihtiyacını da çağrıştıran *Glasnost* (Açıklık) kavramı eklenmiştir. Ancak Gorbaçov'un *Perestroyka* ve *Glasnost* politikaları diğer Orta Asya Birlik Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'a da oldukça geç yansımıştır. 1990 yılına kadar Kırgızistan'da Komünist Partinin dışında yasal yollarda faaliyet gösteren herhangi dikkate değer bir siyasi oluşum görülmemiştir.¹⁴

Gorbaçov'un izlediği reform çalışmalarının bir parçası olarak diğer SSCB Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da Cumhurbaşkanlığı Kurumu oluşturulmuştur. Ancak diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinde Komünist Partisi Birinci Sekreteri görevini üstlenmiş olan kişiler ülke-lerinde Cumhurbaşkanı görevine seçilirken, Kırgızistan'da ise Cumhurbaşkanlığı seçimleri oldukça tartışmalı geçmiş ve ülkede az bilinmesineve yenisiyasetçi olmasına rağmen akademisyen Askar Akayev sürpriz bir

¹⁴ Elvira Mamitova, "Politiçeskaya Borba v Kırgızstane v 1916–1999 Godah," (1916-1999 Yılları Arasında Kırgızistan'daki Siyasi Mücadele) *Politiçeskaya İstoriya Kırgızstana*, Bişkek, KGNU, 2001, ss. 214-215.

şekilde Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.¹⁵ Liberal görüşleriyle tanınan Akayev Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında rahatsız olmasına rağmen ülkeye egemen olan Kırgızistan Komünist Partisiyle birlikte çalışmak zorunda kalmıştır.¹⁶ Ancak Ağustos 1991'de Moskova'daki başarısız darbe girişiminden sonra bu olaya dayanarak Akayev, Kırgızistan Komünist Partisi'nin siyasi faaliyetlerini geçici olarak yasaklamış, mal varlığına el koymuş ve iktidardan uzaklaştırmıştır.

Akayev'in Komünist Partisi gibi yaygın örgütlü bir yapıya sahip hem devlet mekanizması ve hem de Kırgız toplumu içinde ağırlığı olan bir oluşumu siyasetin dışına itmesi, Kırgızistan'da diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinden farklı bir iktidar ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Akayev Komünist Partinin üst düzey yönetiminde yer almadığı ve Parti örgütü içinde yükselerek Cumhurbaşkanı olmadığı için, kendinden daha güçlü ve farklı ittifakların her zaman oluşabileceği, dengeleyici yetkilere sahip bir parlamentoya iktidarını paylaşmak zorunda kalmıştır. Bu durum farklı yerel ilişki ağları ile şekillenmiş güç dengeleri içinde, o dengelerin parçası olan bir siyasal liderlik yapısını ortaya çıkarmıştır.¹⁷

Akayev'in liberalleşme ve demokratikleşme adıyla uyguladığı birbiri takip eden ekonomik ve siyasal reformlar ve ardı ardına kabul edilen kanunlar Kırgızistan'da kamu otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur. Bu çerçevede devletin kurumsal yapısı ve yerel yönetimin özerkliğini geliştirecek kapsamlı ve bütüncü bir yasal altyapı ve ulusal bir politika geliştirilememiştir. Çünkü diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinin tersine Akayev Kırgızistan Komünist Partisini ve kurumlarını kendi otoritesini oluşturmada ideolojik ve kurumsal destek olarak kullanamamıştır. Oysa Kazakistan'da Nursultan Nazarbayev, Özbekistan'da İslam Karimov ve Türkmenistan'da Saparmurat Niyazov kendi iktidarlarını kurma ve Cumhurbaşkanlığı otoritesini sağlamada hem Komünist Partisini hem de

¹⁵ Rafis Abazov, "Bağımsız Kırgızistan: Geçiş Politikaları", Çev. Ç. Eneli, *Türkler*, Cilt: 19, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 508.

¹⁶ Eugene Huskey, "An Economy of Authoritarianism? Aksar Akayev and Presidential Leadership in Kyrgyzstan," *Power and Change in Central Asia*, der. Sally Cummings, New York, Taylor&Francis Group, 2002, s. 82.

¹⁷ Haluk Alkan, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 218.

kurumlarını etkin bir şekilde kullanmıştır.¹⁸ Bu nedenle Akayev daha çok Rusya'da Boris Yeltsin'i takip ederek yeni bir siyasi otorite yapısı oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Kırgızistan'da ekonomik ve sosyal kaynakların olmamasına erken liberalleşme de eklenince devlet otoritesizayılmıştır.

Aslında Akayev bütün bu reformları ve siyasi manevraları liberal ve milliyetçi siyasi seçkinlerin desteğiyle gerçekleştirmiştir. Nitekim Perestrojka ve Glasnost politikaları sonucunda diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da önemli iki siyasi hareketten söz etmek mümkündür. Bunlar "reformcu liberal-demokrat" hareketler ile "etnik milliyetçi" hareketler olarak sınıflandırılabilir.¹⁹ Bu hareketler birbiriyle etkileşim içerisinde ve Kırgızistan'ın koşullarında çelişkili bir biçimde yukarıdan yapılan müdahaleler sonucunda oluşmuştur. Zaman zaman birbirlerini destekleyen ve Akayev'in izlediği sosyo-ekonomik reformlar konusunda birlikte hareket eden bu hareketler, özellikle ülkede Komünist Parti ve oluşturduğu sisteme karşı olan tutumlarında paralellik gözlemlenmektedir. Diğer bir deyişle, Komünist Partiye karşı liberal-demokrat hareketler ile milliyetçi hareketler birlikte hareket etmişlerdir.

Ancak 1993'ten sonra eskiden Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Akayev'i destekleyen ve iktidarının yanında yer alan Kırgızistan Demokratik Hareketi gibi ittifaklar dâhil olmak üzere tüm demokratik ve milliyetçi partiler de Akayev yönetimine karşı gelmeye başlamışlardır. Bu partiler yozlaşma, yolsuzluk ve nepotizm (akraba kayırma) gibi muhtelif nedenlerle Akayev ve hükümetini eleştirmeye başlamış ve bu dönemden sonra muhalefetin yanında yer almışlardır. Kırgızistan Komünist Partisi ve Kırgızistan Demokratik Hareketi Akayev yönetimiyle karşı karşıya gelme ve eleştirme konusunda parlamentoyu kullanmışlardır. Bu nedenle Parlamantodaki desteğini de kaybeden Akayev yönetimi ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Kırgızistan Komünist Partisi, Akayev yönetimini eski sis-

¹⁸ Huskey, *An Economy of Authoritarianism?*, s. 75.

¹⁹ Altınbek Joldoshov, *Kırgızistan'da Toplumsal Dönüşüm ve Demokrasi Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, 2009, s. 121.

temin avantajlarını hiç düşünmeden terk etmekle eleştirmiştir.²⁰ Ayrıca Kırgızistan'da çıkarılan altının kaybolmasıyla gündeme gelen ve "Altın Skandalı" olarak adlandırılan yolsuzluk iddiası bardağı taşıran son damla olmuştur. Yerel medyanın ve parlamentonun eleştirisine dayanamayan Başbakan Tursunbek Çıngışev ve hükümeti Akayev'i kurtarmak adına istifa etmiştir. Ancak Başbakan Çıngışev ve diğer kabine üyeleri aleyhine yapılan soruşturma asla tamamlanamamıştır.²¹ Akayev yönetimine yönelik hoşnutsuzluklar bununla sona ermemiştir. Eylül 1994'de Akayev yönetimine karşı olan 143 milletvekili parlamento çalışmalarına katılmayı reddetmişlerdir. Böylece ülkede "Parlamento Krizi" başlamıştır. Bu döneme kadar birbirine karşıt olan demokratlar (Kırgızistan Demokratik Hareketi) ve komünistler (Kırgızistan Komünist Partisi) "anayasa, demokrasi ve özgürlüğü korumak" adına bir siyasi güç olarak birleşmiş ve *Ak Üy* (Beyaz Ev)²² önünde birlikte grev ve mitingler düzenlemişlerdir.²³ Parlamento krizi karşısında Akayev oldukça zor durumda kalmıştır. Akayev Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarındaki demokrat kişiliğini ve politikalarını bir yana bırakarak, ilk olarak bu dönemde bazı muhalefet gazeteslerini kapatmış ya da üzerlerinde baskı kurmuştur. Ayrıca Akayev parlamentonun dağıtılması ve erken parlamento seçimlerinin yapılması kararını almıştır. Ancak asıl önemli olan Akayev'in anayasa değişikliği önerisini referanduma sunma kararıdır. Çünkü referanduma sunulan Anayasa değişikliği tasarısında Sovyet tipi tek kameralı ve 350 sandalyeli parlamentonun yerine çift kameralı ve 105 kişilik parlamento (45 sandalyeli Yasama Toplantısı ve 60 sandalyeli Halk Temsilcileri Toplantısı) öngörülmüştür.²⁴ Muhalefetin çok şiddetli karşı koymasına ve eleştirilerine rağmen 22 Ekim 1994'te referandum yapılmış ve yeni tipteki parlamentonun oluşturulması onaylanmıştır. Akayev bu referandum aracılığıyla gerek sayısal gerekse biçimsel yönden Kırgızistan parlamentosunun ya-

²⁰ John Anderson, "Creating a Framework for Civil Society in Kyrgyzstan," *Europe-Asia Studies*, Cilt: 52, Sayı: 1, 2000, s. 81.

²¹ Rafis Abazov, "Bağımsız Kırgızistan: İpek Yolunda 10 Zor Yıl," *Avrasya Etüdüleri*, Sayı: 20, Özel Sayı-Yaz, 2001, s. 131.

²² Kırgızistan Cumhurbaşkanının ve Cumhurbaşkanlığına bağlı kurumların ofislerinin ve aynı zamanda Parlamento'nın bulunduğu devlet binasıdır.

²³ Mamytova, *Politiceskaya Borba v Kırgızstane*, s. 218.

²⁴ Rafis Abazov, "The Parliamentary Elections in Kyrgyzstan, February 2000," *Notes on Recent Elections/Electoral Studies*, Sayı: 22, 2003, s. 546.

pısını değiştirmiştir. Artık Akayev'e ciddi muhalefet eden eskisi gibi 350 kişilik dev bir parlamentonun yerini, 105 kişilik ve iki kameralı küçük aynı zamanda yürütme karşısında güçsüz bir parlamento almıştır. Nitekim bu tarihten itibaren Cumhurbaşkanlığı otoritesinin güçlenmesi ve parlamentonun da zayıflatılması yönünde uygulamalar başlamıştır.

Referandum sonrası 5 Şubat 1995'te Kırgızistan'da Parlamento seçimleri gerçekleşmiştir. Seçimler Akayev'in istediği gibi siyasi güçlerin parçalanması ve yeniden yapılanması sürecinde gerçekleşmiştir. Bu çerçevede Akayev'e yakın ve koalisyon oluşturabilecek güçler parlamentoya girmiş ve çoğunluğu sağlamıştır. Ayrıca Kırgızistan'da parlamento seçimlerinin ardından Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. 1990'da yapılan ilk Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden farklı olarak bu seçimde Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiştir.²⁵ Diğer bir deyişle 1990'da Akayev'i parlamento seçmiştir, ama 1995 yılında Akayev halk tarafından seçilmiştir. Bu seçimde muhalefet Cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazır olmaması ve parçalanmış durumda olması nedeniyle kendi adaylarını çıkarmada oldukça güçlük çekmiştir. Buna rağmen muhalefet seçimlere iki kişiyi aday olarak göstermiştir. Bu adaylar eski Kırgızistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Absamat Masaliyev ve eski Parlamento Başkanı Medetkan Şerimkulov'dur. Böylece Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde üç aday, Akayev, Masaliyev ve Şerimkulov yarışmıştır.²⁶

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılım % 81,1 olmuş ve oyların % 71'ni Akayev, % 24,4'ünü Masaliyev ve % 1,7'sini Şerimkulov almıştır.²⁷ Batılı basın Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin özgür ve adil bir ortamda gerçekleştiğini dile getirmiş olsa da bu seçimlerde usulsüzlük yapıldığını söylemek mümkündür. Örneğin bu seçimlerde oyların satın alındığı, kabile ve etnik kanallar kullanılarak seçimlere hile karıştırıldığı Akayev tarafından bile kabul edilmiştir.²⁸ Böylece bu seçimlerde ülkeye egemen

²⁵ SSCB'nin dağılması ve Kırgızistan'ın bağımsızlığının ilanından sonra Akayev kendisinin Cumhurbaşkanı olarak görevine devam edip etmeyeceği konusunu referanduma götürmüştür. Alternatifsiz olarak 12 Ekim 1991'de düzenlenen bu referandumda oyların % 96'sını alan Akayev, Cumhurbaşkanlığı görevini onaylatmıştır.

²⁶ Abazov, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, s. 32.

²⁷ *A.g.e.*, s. 33.

²⁸ Yılmaz Bingöl, "Kırgızistan'ın Renkli Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi? Küresel Rekabet mi?," *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Say: 1, 2007, ss. 8-9.

olmaya başlayan bölgecilik ve kabileciliğe dayalı patron-müşteri ilişkileri açıkça baş göstermiştir. Örneğin, Akayev Narın vilayetindeki oyların % 97'sini almıştır. Ancak Güney bölgesi olan Oş vilayetinde –güney bölgelerinde yaşayan Rus ve Özbeklerin destekleri sayesinde- oyların % 51'ini alabilmiştir. Oş'taki oyların % 46'sını güneyli olan Masaliyev almıştır.²⁹ 1995 Cumhurbaşkanlığı seçimi sonucu diğer rakiplerinden daha fazla oy alan Akayev ikinci kez Kırgızistan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Akayev'in yeniden seçimi kazanması ona ihtiyaç duyduğu güveni vermiş ve ülkede önemli değişiklikler yapılabilecek ortam oluşturmuştur. Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden hemen sonra Akayev, Şubat 1996'da yeni bir Anayasa değişikliğini referanduma götürmüştür. Referandum sonucunda Akayev'in yetkileri önemli ölçüde genişletilmiştir. Akayev yeni Anayasa değişikliği ile parlamentonun (Halk Temsilcileri Toplantısı) onayıyla Başbakan ve Başbakanın önerisiyle Bakanlar, parlamentonun onayıyla baş savcı, Ulusal (Merkez) Bankasının Başkanı v.s., atama yetkisi verilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanının devletin başı ve en yüksek resmi kişi sıfatıyla yalnızca yürütme gücüyle değil devletin bütün iktidarıyla ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Diğer bir deyişle Cumhurbaşkanı devlet iktidarının birliğini ve devamlılığını sağlamakta ve devlet kurumlarının koordine edilmesi ve birbirleriyle uyumlu çalışmasını temin etmektedir.³⁰ Böylece yeni Anayasa değişikliği yürütmenin (Cumhurbaşkanının) yetkilerini genişletirken yasamanın (Parlamentonun) yetkilerini sınırlandırmış ve yargının bağımsızlığını yürütmenin (Cumhurbaşkanının) lehine değiştirmiştir.

1990 yıllarında Akayev artan otoritesi altında siyasi konumunu pekiştirmiştir. Bu ortamda bir sonraki parlamento seçimleri, son derece düşük (% 57,8'lik) bir katılım düzeyi ile 20 Şubat 2000'de gerçekleşmiştir. Halk Temsilcileri Meclisi (45 sandalye) için 230 aday ve Yasama Meclisi (45 sandalye) için ise 186 aday yarışmıştır. Yasama meclisi içinde 15 sandalye nispi temsil sistemi çerçevesinde seçimde aldığı oylara göre

²⁹ Huskey, *An Economy of Authoritarianism?* s. 78.

³⁰ Aynura Elebaeva ve Margarita Pukhova, "Kırgızistan'daki Siyasi Değişimin Özellikleri," *Avrasya Dosyası*, Çev: E. Borombaeva, Cilt: 7, Say: 4, Kazakistan-Kırgızistan Özel, 2001-2002, s. 105.

siyasi partilere ve örgütlere tahsis edilmiştir.³¹ Merkezi Seçim Komisyonu, hem muhalefetten hem de bireylerden gelen bir dizi şikâyetlerin araştırılmasını bahane ederek seçimlerin ilk tur sonuçlarını günler sonra açıklamıştır. Parlamento seçimleri öncesinde muhalefete yapılan baskılar ve seçimler esnasında yapılan usulsüzlükler öylesine yaygın ve kanıtlanmış bir hal almıştır ki, hükümet yanlısı elitler bile yapılanları kınamıştır.³² Ancak Akayev yönetimi seçimde yapılan usulsüzlükler sayesinde bu seçimlerden de istediği sonucu almış ve parlamentoda kendilerini destekleyecek kişilerin yer almasını sağlamıştır.

2000 Parlamento seçimlerinden sonra bütün dikkatler Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili tartışmalar seçimden önce başlamıştır. Çünkü 1993 Anayasasına göre bir kişinin arka arkaya iki kereden fazla Cumhurbaşkanı olması engellenmiştir. Akayev de 2000 seçimlerine kadar iki kere arka arkaya Cumhurbaşkanı seçilerek bu hakkı kullanmış olduğundan yeni seçimlerde Cumhurbaşkanlığına aday olamayacağı düşünülmektedir. Buna rağmen Akayev, Anayasa Mahkemesine aldıracağı karar ile sorunu kendi lehine çözdürerek adaylığını ilan etmiştir. Bu çözüm Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1978 Anayasası ile Kırgız Cumhuriyeti 1993 Anayasasının birlikte ele alınıp yorumlanması ile mümkün olmuştur. Anayasa Mahkemesinin gerekçeli kararına göre, Akayev 1990'da ilk Cumhurbaşkanı seçildiğinde 1978 Anayasası'na göre seçilmiştir. Ancak yeni Anayasa 1993 yılında kabul edildiğine göre Akayev 1995'te 1993 Anayasasına göre bir defa Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş sayılmaktadır.³³ Bu çerçevede Akayev Anayasanın kendine verdiği ikinci hakkı kullanarak tekrar Cumhurbaşkanı adayı olabilecektir. Oysa Rusya Anayasa Mahkemesi aynı durumda olan Yeltsin'in üçüncü defa Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmasına izin vermemiştir.³⁴

Ayrıca 2000 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde ve sonrasında, Akayev kendisine yönelik muhalefeti etkisiz kılmak amacıyla

³¹ Abazov, *The Parliamentary Elections in Kyrgyzstan*, s. 546.

³² Abazov, *Bağımsız Kırgızistan: İpek Yolunda 10 Zor Yıl*, s. 133.

³³ Askat Dukenbaev ve William W. Hansen, "Understanding Politics in Kyrgyzstan," *DEMSTAR Research Report*, Sayı: 16, September, 2003, s. 31.

³⁴ Huskey, *An Economy of Authoritarianism?* ss. 85-86.

önlemler almıştır. Örneğin cumhurbaşkanlığına aday olanların Kırgızca Dil Sınavından geçmesi gerekliliği kural olarak getirilmiştir. 2000 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinin en güçlü adaylardan biri olarak görülen eski cumhurbaşkanı yardımcısı ve Milli Güvenlik Bakanı Feliks Kulov'un adaylığı böylece engellenmiştir. Adaylığı engellenen Kulov kendi taraftarlarına Ata Meken Partisi Başkanı Ömürbek Tekebayev'i destekleme yönünde çağrıda bulunmuştur. Sonuçta Seçim Komitesi tarafından Akayev ile birlikte 5 kişinin cumhurbaşkanlığına adaylığı kabul edilmiştir. Bunlar, Ata Meken Partisi Başkanı Ömürbek Tekebayev, sanayici ve Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi Başkanı Almazbek Atambayev, gazeteci ve "Asaba" Ulusal Yeniden Doğuş Partisi liderlerinden Melis Eşimkanov, Erkin Kırgızistan Partisi liderlerinden Tursunbay Bakir Uulu ve İnsan Hakları Savunucusu Tursunbek Akunov idi. Kısa süren ancak heyecanlı ve tansiyonu yüksek, mücadele ile geçen bir seçim kampanyası süreci yaşanmıştır. Ancak adaylar, herhangi bir program ya da stratejisinden ziyade, adayların kişilikleri, bölgesel ve yerel ilişkiler (kuzeyli-güneyli oluş) üzerine odaklanan seçim kampanyası yürütmüşlerdir.³⁵ Ayrıca muhalefete karşı seçimler sırasında "haber ve bilgi ablukası" uygulanmıştır. Muhalefet gazeteleri susturulduğu gibi -örneğin *Veçerniy Bişkek* gazetesi- editörlerine dava açılmış ve muhalif gazetelere vergi müfettişleri gönderilmiştir.³⁶ Böylece seçim kampanyası sürecinde çok sayıda usulsüzlük yaşanmıştır.

Seçim Komitesi tarafından yapılan açıklamalara göre, seçime katılım % 77,3 düzeyinde olmuştur. Cumhurbaşkanı Akayev kullanılan oyların % 74,4'ünü alarak ilk turda seçimi kazanmıştır. Ömürbek Tekebayev ve Feliks Kulov arasındaki ittifak oyların % 13,9'unu, Almazbek Atambayev % 6'sını, Melis Eşimkanov % 1,1'i, Tursunbay Bakir Uulu % 1,0'i ve Tursunbek Akunov % 0,4'ü almıştır.³⁷ Böylece Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yine Akayev rakiplerine karşı yüksek farkla kazanmıştır. Ancak Akayev'in seçimi kazanmasının bedeli ağır olmuştur. Çünkü hem parlamento seçimleri hem de cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasındaki usulsüzlükler

³⁵ Rafis Abazov, "Bağımsız Kırgızistan: İpek Yolunda 10 Zor Yıl," ss. 133-134.

³⁶ Huskey, *An Economy of Authoritarianism?*, s. 87.

³⁷ Rafis Abazov, "The Political Culture of Central Asia: A Case of Kyrgyzstan," *Political Culture Case Studies-Conflict Studies Research Centre*, 2003, <http://www.da.mod.uk/csrc>, (Erişim Tarihi: 16.09.2012), s. 48.

Akayev'in Batılılara vermeye çalıştığı demokrat ve Kırgızistan'ın "demokrasi adası" imajını zedelemiştir. Bu da Akayev'in Batıdan sağlamakta olduğu kredilerin kesilmesine yol açmıştır.

Öte yandan 2000 yılı parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan usulsüzlük ve hileler muhalefeti birleşmeye yöneltmiştir. Ülkedeki bütün muhalefet partileri Ekim 2000'de yaklaşık on partinin birleşmesiyle "Ulusal Vatansever Hareketi" adıyla bir muhalefet bloğu oluşturarak Akayev yönetimine karşı birlikte hareket edeceklerini açıklamışlardır. Bu çerçevede muhalefet partileri cumhurbaşkanının yetkilerinin genişliğini eleştirmeye ve parlamentonun güçlendirilmesini talep etmeye başlamışlardır. Ayrıca ülkede çözülmeyen sosyo-ekonomik problemler, nüfusun çoğunluğunun yaşam standartlarının gerilemesi ve başka faktörler de eklenince ülkede siyasi ortam olumsuz etkilenmiş ve ülke siyasi krize sürüklenmiştir.

Kriz Kırgızistan'ın güneyindeki Celalabad vilayetinin Aksı ilçesinde yaşanan olaylarla patlak vermiştir. Akayev yönetiminin, Çin Halk Cumhuriyeti ile yapılan sınır antlaşmasını eleştiren muhalefetin önde gelen liderlerinden ve bölge milletvekili Azimbek Beknazarov'u hapse attırması bölge halkını kızdırmıştır. Sokaklara dökülen bölge halkı ile güvenlik güçleri arasındaki gerilim yavaş yavaş yükselmiş ve sonuçta trajik bir olayla sonuçlanmıştır. 17 Mart 2002'de Aksı ilçesinde Beknazarov'un taraftarları ona destek vermek üzere bölge halkını Kerben kasabasına (bölgenin merkezine) toplanmaya çağırmıştır. Bu çağrıya uyup gidenlere karşı güvenlik güçlerinin ateş açması sonucunda 6 kişi ölmüş ve 60'tan fazlası da yaralanmıştır. Bu olay Kırgızistan'da Akayev yönetiminin kendi halkına karşı yaptığı ilk kanlı müdahale olmuştur.³⁸

Olayların büyümesinden sonra Mayıs 2002'de Kurmanbek Bakiyev başbakanlığındaki hükümet istifa etmiş ve yeni hükümet kurulmuştur. Teknokrat olan Nikolay Tanayev yeni hükümette başbakan olarak göreve başlamıştır. Ayrıca Akayev yönetimi, siyasi krizden kurtulmak için muhalefet ile görüşmeyi uygun bulmuştur. Muhalefete karşı tavizler verilmiş, tutuklanan bazı muhalefet liderleri serbest bırakılmış, Akayev yönetimi muhalefeti diyaloga davet etmiş ve yönetimin hatalarını kabul et-

³⁸ Aksı olayları konusunda ayrıntılı değerlendirme için bkz. Scott Radnitz, "Networks, Localism and Mobilization in Aksy, Kyrgyzstan," *Central Asian Survey*, Cilt: 24, Sayı: 4, 2005, ss. 405-424.

miştir. Daha önce diyaloga yanaşmayan muhalefet liderleri bile yeni bir anayasa hazırlığı için iktidarla masaya oturmak zorunda kalmıştır. Bu çerçevede Akayev'in başkanlığında Eylül 2002'de Anayasa Komisyonu oluşturulmuş ve önemli muhalefet liderleri komisyonda yer almışlardır.

Anayasa Komisyonuna muhalefetin katılmasının amacı yeni Anayasada cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlandırılması ve parlamentonun güçlendirilmesi içindi. Yeni Anayasa taslağının hazırlanmasında temel sorunlar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Anayasadaki düzeltmeler ve ekler cumhurbaşkanının yetkilerinin önemli ölçüde parlamentoya ve hükümete paylaştırılması yönünde olmuştur. Anayasa Komisyonu'nun çalışmaları 17 Ekim 2002'de sonuçlanmıştır. Yeni anayasa taslağı yeni teklif almak ve düzeltmeleri yapmak üzere kamuoyuna sunulmuş ve kamuoyundaki tartışmalar sonucu yapılan değişikliklerde eklenerek uzman hukukçular tarafından Anayasanın son şekli hazırlanmıştır. Yeni anayasa taslağında cumhurbaşkanının yetkileri belli ölçüde sınırlandırılarak parlamentonun yetkileri genişletilmiştir. Yapılan değişikliklere göre, cumhurbaşkanına başbakan ve hükümet üyelerini onaylama, hükümet işlerini denetleme, yargıçları onaylama gibi yetkiler verilirken; başbakana ise yürütmeyi düzenleme, hükümeti ve yerel yürütme organlarını yönetme yetkileri verilmiştir. Böylece hükümet iki tarafa –hem parlamentoya hem de cumhurbaşkanına- karşı sorumlu tutulmuştur. Hükümete kanun hazırlama yetkisi de verilmiştir. Ancak bu yeni Anayasada en önemli değişiklik olarak; 1. Cumhurbaşkanı ve onun aile üyelerine dokunulmazlık verilmiş ve Cumhurbaşkanının süresi bittikten sonra da dokunulmazlığının devam edeceği ve böylece kendisine karşı vatana ihanet suçlaması dışında dava açılmayacağı belirtilmiştir. 2. Çift kanatlı parlamento yerine tek kanatlı parlamentoya geçiş kabul edilmiş ve parlamento seçimleri için parti listesi (kontenjanı) kaldırılmıştır.³⁹

Ancak Akayev muhalefet ile beraber hazırlanan Anayasa taslağını önemli ölçüde değiştirerek kendisinin önerdiği Cumhurbaşkanlığı Anayasa Değişim Taslağını 3 Şubat 2003'te Referanduma sunmuştur. Bir kez daha kandırılan muhalefette, Akayev yönetiminin barışçıl yolla iktardan ayrılmayacağına ve bu nedenle devrilmesi gerektiği hususunda kanaat oluşmaya başlamıştır. Ayrıca Akayev yönetiminin Aksı olaylarını örtbas etmeye çalışması halk nezdinde de itibar kaybına yol açmıştır.

³⁹ Askat Dukenbaev ve William W. Hansen, "Understanding Politics in Kyrgyzstan," s. 31.

İktidar ve muhalefet arasındaki gergin ortamda 27 Şubat 2005’de yapılan parlamento seçimleri Akayev döneminin son bulmasına varacak olayları başlatmıştır. Seçim sürecinde ve ilk tur sonrasında yapılan gösterilere karşı güvenlik güçlerinin şiddet kullanarak müdahale etmesi, muhalefetin haklı olduğu düşüncesini güçlendirmiş, ülkenin ikinci büyük şehri Oş ve Celalabad’da hâkimiyetin muhaliflere geçmesine yol açmıştır. Cumhurbaşkanı’nın olayların büyümesini engellemek için muhaliflerle uzlaşmaya açık olduğunu, seçimlere itiraz edilen bölgelerde yeniden sayım yapılacağı yönündeki açıklaması muhaliflerce bir taktik manevra olarak değerlendirilmiş ve reddedilmiştir. Akayev Kırgızistan’ın güney bölgelerinin kaybedildiğini anlamış ancak ülkenin kuzey bölgesinde güçlü olduğuna, protestolara karşı durabileceğine inanmıştır. Ancak yaklaşık bir aydır Oş, Celalabad, Narın ve Talas’ta devam eden gösterilerin en büyüğü 24 Mart 2015 tarihinde başkent Bişkek’in Ala Too meydanında bulunan Ak Üy’ün etrafında başlamıştır. Güvenlik güçlerinin sert müdahalelerine karşı duran halk aynı gün akşam üzerine doğru Ak Üy’e girmiştir. Cumhurbaşkanı Askar Akayev bundan kısa bir süre önce makamını terk etmiş ve aile üyelerini de alarak Rusya’ya kaçmıştır.

Bakiyev Dönemi

Kırgızistan’da 2005’teki “Lale Devrimi” adı verilen halk ayaklanması ve devlet darbesi sonucu iktidarını kaybeden Akayev’in yerine Kurmanbek Bakiyev getirilmiş ve böylelikle Bakiyev dönemi başlamıştır. Temmuz 2005’de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine yedi aday katılmış ve oyların % 88.71’ini alarak Bakiyev resmi olarak Cumhurbaşkanlığı makamına oturmuştur.⁴⁰ Bakiyev iktidarı sağlamlaştırmak için Akayev döneminin belli başlı muhalefet liderlerini önemli görevlere atayarak muhtemel muhalif girişimlerin önünü kesmeye çalışmıştır. Örneğin Roza Otunbayeva’yı Dışişleri Bakanı, Azimbek Beknazarov’u başsavcı olarak atamıştır. Ancak birkaç ay içinde ilk önce Otunbayeva ve Beknazarov olmak üzere belli başlı Akayev muhalifleri hükümetteki sandalyelerini kaybetmişlerdir. Sadece Bakiyev’in Cumhurbaşkanı ve Kulov’un Başbakan olmasıyla sonuçlanan Bakiyev-Kulov ittifakı bir süre daha devam etmiştir.

⁴⁰ Haluk Alkan, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, s. 268.

İlkbahar 2006'dan itibaren muhalefetin Bakıyev karşıtı gösterileri artmaya başlamıştır. Muhalefet Bakıyev'den söz verdiği anayasal reformları yapmasını, cumhurbaşkanının merkezde olduğu bir yönetim modeli yerine parlamento ağırlıklı bir yönetim modeline geçilmesini talep etmişlerdir. Tekebayev, Atambayev ve Otunbayeva'nın liderlik ettiği muhalefet, anayasal reformların yapılması için gösterilere önderlik yapmışlardır. Gösteriler Kasım 2006'da doruk noktasına ulaşmış ve binlerce göstericinin Ak Üy önünde toplanması sonucu Bakıyev, muhalefetin bazı isteklerini kabul ederek yeni anayasayı onaylamak zorunda kalmıştır. Ancak çok geçmeden Aralık 2006'da Bakıyev'in zorlaması ve manevrası ile parlamento, anayasada Bakıyev'in konumunu güçlendirecek yeni değişiklikler yapmıştır. Şubat 2007 tarihinde Kulov başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır. Bakıyev, muhalefeti bölmek ve zayıf düşürmek için bu kez muhalefet liderlerinden Atambayev'i başbakan olarak atamıştır. Ne var ki, Atambayev'in başbakanlığı da kısa sürmüş ve Bakıyev yeni bir hamle ile Rus asıllı İgor Çudinov'u başbakanlığa getirmiştir.⁴¹

Aralık 2007 parlamento seçimlerinde Merkezi Seçim Komisyonu seçimlere katılım başvurusu yapan 19 partiden 12 partiye onay vermiştir. Aralık 2007 parlamento seçimlerinde geçerli oyların % 49'unu alan Bakıyev'e yakın siyasetçiler tarafından kurulan Ak-Col Partisi birinci, % 9 oranında oy alan Ömürbek Tekebayev liderliğindeki Ata-Meken Partisi ikinci parti olmuştur. Ancak Ata-Meken tüm bölgelerden yüzde 0,5 oy toplama koşulunu yerine getiremediği iddiası ile parlamentoya üye sokamamıştır. Sonuçta yeni devlet partisi Ak-Col 90 üyeli yeni parlamentoda 71 sandalye elde ederek çoğunluğu sağlamıştır. Muhalefet partisi olarak Atambayev'in Sosyal Demokrat Parti'si 11, Bakıyev ile iyi ilişkilere sahip bulunan Komünist Parti ise 8 üyelikle parlamentoda temsil edilmeye hak kazanmışlardır.⁴² Böylece Bakıyev'in liderliğini yaptığı Ak Col Partisinin hileli ve açık olmayan seçimler sonucu 90 sandalyeli parlamentoda 71 sandalye ile mutlak çoğunluğu sağlaması, Bakıyev'in iktida-

⁴¹ Yaşar Sarı, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakıyev'in Düşüşü," *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2010, s. 37.

⁴² Haluk Alkan, *Kırgızistan: Otoriter Merkezleşmeye Karşı Merkezkaç Direnişin Gölgesinde Siyasal İstikrarsızlık*, Ankara, SDE Analiz, 2010, s. 23.

rını pekiştirmesine yol açmış ve muhalefet ile diyalog yolu aramak yerine onlara karşı baskı politikası izlenmeye başlanmıştır.

Ocak 2009 tarihinde eski Savunma Bakanı İsmail İsakov'un muhalefete katılması üzerine yolsuzluk ile suçlanarak 8 yıl hapis cezasına çarptırılması, muhaliflerin açlık grevine başlamasına sebep olmuştur. Ayrıca Ocak 2009'da hem Akayev'in hem de Bakiyev'in Cumhurbaşkanlığı İdaresinin Başkanı⁴³ olarak görev yapan Medet Sadırkulov istifa etmiş ve teklifleri kabul etmeyerek muhalefet tarafına geçmiştir. Hem Akayev hem de Bakiyev'in gizli bilgilerine sahip olduğuna inanılan Sadırkulov 13 Mart 2009 tarihinde şüpheli bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.⁴⁴

Temmuz 2009 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini Bakiyev, Almazbek Atambayev ve Temir Sariyev'e karşı rahat bir şekilde kazanmıştır. Seçimlerin özgür ve bağımsız bir ortamda yapılmadığı, açık olmadığı ve seçimde hilelerin yapıldığı AGİT Seçim Gözlem Misyonu, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu ve Parlamenter Asamblesi tarafından hazırlanan raporda da dile getirilmiştir.⁴⁵ Muhalefetin 2010 ilkbaharında Bakiyev iktidarına karşı gösterilere başlayacaklarını ve kurultay toplayacaklarını ilan etmesi üzerine, İçişleri Bakanı Moldomusa Kongantiyev gösterilere izin verilmeyeceğini, gerekirse kuvvet kullanılacağını ilan etmiştir. Ayrıca Bakiyev muhaliflere karşı güç gösterisinde bulunmak için kendisinin organize ettiği Halk Kurultayı'nı toplama kararı almıştır. Bu da bahar aylarında siyasal tansiyonun artmasına neden olmuştur.⁴⁶

Kırgızistan'da Bakiyev'in başa gelmesiyle birlikte değişen yegâne unsur bürokrasinin önemli mercilerinde artık Kuzeyli Kırgızların değil, Bakiyev gibi Güneyli Kırgızların atanması olmuştur. Lale Devriminden sonra ortaya çıkan otorite boşluğuna paralel olarak suç örgütlerinin siyasi

⁴³ Bu makamın Türkiye'deki karşılığı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'dir. Ancak Kırgızistan'daki fonksiyonu ve sorumlulukları daha geniştir.

⁴⁴ "Medet Sadırkulov'dun ölümünü bir cıl," "Medet Sadırkulov öleli bir yıl oldu," http://www.azattyk.org/content/Occurrence_of_the_year_2009_Medet_Sadyrkulovs_death/1923233.html, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).

⁴⁵ <http://www.osce.org/ky/odihr/elections/kyrgyzstan/38267?download=true>, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).

⁴⁶ Yaşar Sarı, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü," s. 38-39.

arenadaki etkisi daha da artmıştır. Bunun sonucu olarak, siyasetçilerle mafya liderleri arasındaki ilişkiler daha derinleşmiş ve siyasi cinayetlerin sayısı giderek artmıştır. Akayev döneminde var olan ve Bakıyev'in son vereceğini vaat ettiği yolsuzluğun ise önüne geçilememiştir. Aksine yolsuzluklar artarken, ülkedeki ekonomik sorunlara ve özellikle işsizliğe çare bulunamamıştır. Cumhurbaşkanı Bakıyev ise gün geçtikçe daha otoriter bir şekilde ülkeyi yönetmeye başlamıştır.⁴⁷

Karşılaştırma yapıldığında Akayev ile Bakıyev'in izlediği politikaların birbiriyle benzer olduğu söylenebilir. Dahası iktidara gelişiyle Akayev'den çok farklı bir tutum sergilemeyen Bakıyev, ülke kaynaklarını ailesine tahsis etmekten çekinmemiş, medya ve internete yasaklamalar getirmiş, rüşvet ve adam kayırmacılık olayları bu dönemde de artmıştır. Bakıyev dünyaya tam bir nepotizm⁴⁸ örneği göstererek oğlu Maksim Bakıyev'i Yatırım, İnovasyon ve Kalkınma Ajansının, küçük kardeşi Canıbek Bakıyev'i ise Ulusal Güvenlik Servisinin başına atamıştır. Bu sebeple Mart 2005'deki Akayev karşıtı "Lale Devrimi" ile Kırgızistan'da yapısal ve kurumsal değişimden çok, rol alan aktörlerin değişimi söz konusu olmuştur.⁴⁹

Kırgızistan'daki Temmuz 2009 da yapılan seçimleri kazanan Bakıyev'in muhalefet üzerindeki baskıyı arttırması ve 2010 Şubatında su, elektrik ve gaza yapılan yüksek miktarda zamlar Bakıyev döneminin sonunu getiren olayların başlangıcı olmuştur. Bakıyev aleyhtarları gösteriler önce Kuzey vilayetlerinde başlamış ve kısa zamanda ülkenin bütününe yayılmıştır. Protestolar sırasında tutuklanan muhalefet liderlerinin serbest bırakılması için Nisan 2010'da yapılan gösterilerde polisle göstericiler arasında çatışmaların çıkması iktidara karşı yeni bir halk ayaklanmasını başlatmıştır. Göstericilerin Talas şehrinde hükümet binasını ele geçirmesi ve buna müdahale etmek isteyen İçişleri Bakanı Kongantiyev'in göstericiler tarafından rehin alınması sonucu gösteriler kontrol-

⁴⁷ Erica Marat, *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After*, Washington, The James-town Foundation, 2006, s. 117.

⁴⁸ Nepotizm: yakın akrabalarını kayırmaya dayalı yönetim anlayışıdır.

⁴⁹ Akayev ile Bakıyev yönetiminin Kırgızistan'da uyguladığı politikaların birbirine benzerliği nedeniyle Kırgız toplumunca ilginç bir tespit yapılmıştır. Buna göre, 24 Mart 2005'de gerçekleşen "Lale Devrimi"yle Kırgızistan'da hiçbir şey değişmemiştir. Değişen sadece iki harf olmuştur, yani A (Akayev) yerine B (Bakıyev) geçmiştir.

den çıkmış ve Bişkek'e sıçramıştır. Mart 2005 "Lale Devrimi"nin aksine 7 Nisanda patlak veren halk ayaklanması acımasız bir şekilde bastırılmaya çalışılmış, göstericiler ile polis arasındaki çatışmada 86 kişi⁵⁰ hayatını kaybetmiş ve 1500'den fazla kişi de yaralanmıştır. Olayların Bişkek'te de kontrolden çıkması sonucu kendini güvende olacağını düşünerek Oş ve Celalabat'a giden Bakiyev, görevinin başında olduğunu ve istifa etmediği ve etmeyeceğini ilan etmiştir. Başkent Bişkek'te kontrolü ele geçiren muhalefet liderleri Roza Otonbayeva'nın önderliğinde yeni bir "Geçici Hükümet" kurarak güvenlik güçlerini de yanına çekmeye çalışmışlardır. Ülkenin iç savaşa doğru sürüklenme ihtimali Bakiyev'in ülkeyi terk etmesi ve muhaliflerin güney vilayetlerinde de kontrolü sağlaması ile durdurulabilmiştir.

Geçici Hükümet ve Sonrası Dönem

Bakiyev'in devrilmesinin ardından Kırgızistan'da Geçici Hükümet rejim değişimi konusunda başlangıçta oldukça radikal davranış sergilemiş ve bu çerçevede Kırgızistan'da Başkanlık sistemini kaldırarak yerine Parlamenter sistemin kurulması yönünde adımlar atmıştır. Bu çerçevede eski rejimin ürünü sayılarak Anayasa Mahkemesi feshedilmiş ve yeni Anayasa yazımı çalışmaları hemen başlatılmıştır. Yeni Anayasa çalışmalarının kısa sürede tamamlanmasıyla 27 Haziran 2010 tarihinde yeni Anayasa ve buna ek olarak Roza Otunbayeva'nın Cumhurbaşkanlığı (bir buçuk yıl süreyle) referanduma sunulmuştur. Daha önce Kırgızistan'da gerçekleşen referandumlarla karşılaştırıldığında, bazı eksiklikler olmasına rağmen % 72 katılımı halk referanduma yoğun ilgi göstermiş ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu tarafından hazırlanan raporda da bu konu dile getirilmiştir.⁵¹ Ancak burada hemen belirtilmelidir ki, 27 Haziran 2010 tarihinde gerçekleşen referanduma halkın yoğun ilgisinin nedeni, ülkenin güneyinde başlayan etnik çatışma olduğu söylenebilir. Kırgızistan'ın güneyinde Mayıs ayında başlayıp 11-14 Haziranda kontrolden çıkan etnik çatışmalar Kırgızistan halkını endişelen-

⁵⁰ 7 Nisan 2010 olaylarında kaç kişinin öldüğü konusunda tam sayı verilememektedir. Ancak Ak Üy'ün önünde 7 Nisan 2010 olaylarında hayatını kaybedenlerin anısına yapılan anıtta 86 kişinin adı yazılıdır.

⁵¹ <http://www.osce.org/ky/odihr/elections/70938?download=true>, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).

dirmiş ve ülkenin istikrarı için sandık başına koşmalarına neden olmuştur.⁵² Bu çerçevede gerçekleşen Referandum ile Kırgızistan'da Parlamento yönetim modeline dayalı yeni Anayasa kabul edilmiş ve bir buçuk yıl süreyle Roza Otunbayeva'nın Cumhurbaşkanlığı onaylanmıştır.

Kırgızistan'da 10 Ekim 2010 tarihinde gerçekleştirilen Parlamento seçimleri Kırgızistan ve diğer Orta Asya ülkeleri açısından bir dönüm noktası oluşturduğu söylenebilir. Çünkü bu bölgede ilk defa olarak Batılı standartlara yakın şeffaf ve göreceli olarak âdil bir seçim gerçekleştirilmiştir. Çoğu Batılı gözlemciler tarafından da paylaşılan bu görüşü destekleyen temel gösterge ise Ata Curt Partisinin seçimlerde en çok oy alması gösterilebilir. İktidarda olan güçlerin (yani Geçici Hükümet'in) istememesine rağmen devrik lider Bakiyev'e yakın olan siyasetçilerin kurduğu Ata Curt Partisi seçimlerde oy kullanma hakkına sahip seçmenin % 8.47'sinin oyunu almıştır. Bunu takiben Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi % 7,83, Ar Namıs Partisi % 7,58, Respublika Partisi % 6,93, Ata Meken Partisi % 5,49 oy almıştır. Parti oylarının 120 kişilik Parlamentodaki sandalyelere paylaştırıldığında Ata Curt Partisi 28, Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi 26, Ar Namıs Partisi 25, Respublika Partisi 23 ve Ata Meken Partisi 18 sandalye kazanmışlardır.⁵³

Ekim ayında yapılan seçimlerin ardından, gerek parlamenter demokrasi deneyimi eksikliği gerekse koalisyon kurma geleneğinin mevcut olmayışı nedeniyle, Kırgızistan'da hükümet kurma süreci iki ay sürmüş ve 15 Aralık 2010 tarihinde ancak Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi, Ata Curt Partisi ve Respublika Partisi arasında bir koalisyon hükümeti kurulabilmiştir. Koalisyon kurma görevini üstlenen Respublika Partisi lideri Ömürbek Babanov aralarındaki ciddi farklılıklara rağmen Kırgızis-

⁵² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz, Yaşar Sarı, "Kırgız-Özbek Çatışmasının Nedenleri Üzerine Bir Analiz", *Avrasya Analiz*, Sayı: 1, Sonbahar 2010, ss. 30-37; Yaşar Sarı ve Çınara Asanbayeva, "1990 ve 2010 Yıllarında Güney Kırgızistan'daki Etnik Çatışmalar: Nedenler, Benzerlikler ve Farklılıklar", Der: M. Turgut Demirtepe, *Orta Asya'da Siyaset ve Toplum, Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, Ankara, USAK Yayınları, 2012. ss. 99-139; Reuel R. Hanks, "Crisis in Kyrgyzstan: Conundrums of Ethnic Conflict, National Identity and State Cohesion," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2011, ss. 177-187.

⁵³ Kudaybergen Bazarbayev ve Bakıtbek Cumagulov, *Politiceskie Partii Kırgızstana: Teoriya i Praktika*, (Kırgızistan'da Siyasi Partiler: Teori ve Pratik), Bişkek, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, 2012. s.101-103.

tan Sosyal Demokrat Partisi ve devrik lider Bakıyev yanlısı olarak bilinen Ata Curt Partisi ile koalisyon kurmayı başarmış, Ata Curt Partisi'nden Akmatbek Keldibekov Meclis Başkanı, Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi lideri Almazbek Atabayev Başbakanlığı ve Respublika Partisi lideri Ömürbek Babanov ise Başbakan yardımcılığı görevini üstlenmişlerdir.⁵⁴

Parlamento seçimlerinden bir yıl sonra da 30 Ekim 2011 tarihinde Cumhurbaşkanlığı seçim yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığına 83 aday talip olmuştur. Ancak Cumhurbaşkanlığına aday olabilmek için zorunlu olan Kırgız Dili Sınavından yeterli başarı gösterememiş olanlar, aday olabilmek için gerekli imzayı toplayamayan aday adayları elenmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığı seçimine 16 aday katılmıştır. Seçime katılan adaylardan Almazbek Atambayev % 63,24 oy alırken, Bütün Kırgızistan Partisi lideri Adahan Madumarov % 14,77 ve Ata Curt Partisi lideri Kamçıbek Taşiyev ise % 14,32 oy almıştır.⁵⁵ Böylece Cumhurbaşkanlığı seçiminin galibi Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi lideri Başbakan Almazbek Atambayev olmuştur.

Atambayev'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle ülkede koalisyon hükümetini Respublika partisi lideri Ömürbek Babanov devam ettirmiştir. Ancak Babanov'un Başbakanlığında devam eden koalisyon hükümeti Ar Namıs ve Ata-Meken partilerinin Başbakan Ömürbek Babanov hakkındaki yolsuzluk iddiaları ve ekonomik performansa yönelik eleştirileri sonucunda hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵⁶ Hükümetin düşmesi üzerine Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev hükümet kurma görevini Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi'ne vermiştir. Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi de Ar-Namıs ve Ata-Meken ile yeni bir koalisyon hükümeti oluşturmuştur. Başbakanlığa ise önceki dört farklı Cumhurbaşkanı altında bakanlık da dâhil olmak üzere değişik görevlerde bulunmuş, deneyimli siyasetçi Cantörö Satıbaldiyev getirilmiştir.

⁵⁴ "Birimdik cana Önügüü" Koalisiyası Tüzülgönü Cariyalandı, ("Birlik ve Kalkınma" Kolaisyonu kurulduğu ilan edildi). <http://www.azattyk.kg/content/news/2250813.html>, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).

⁵⁵ Yaşar Sarı, *Kırgızistan'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Türkiye ile İlişkilerine Etkisi*, Ankara, ORSAM Rapor , 2012, Sayı: 98, s. 11.

⁵⁶ Kanımgül Elkeeva, "Birimdik" Koalitsiyası Taradı, (Birlik Koalisiyonu Dağıldı), http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_politics_parliament_fraction/24684186.html, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).

Satıbalıyev Hükümeti, Kırgızistan'ın *Kumtör* altın rezervlerini çıkaran ve işleyen *Centerra Gold Inc*⁵⁷ firmasıyla ilgili meseleyle epey uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle 3 Ekim 2012 tarihinde muhalefetteki Ata Curt partisinin lideri Taşiyev ve parti yönetiminden Sadır Caparov ve Talant Mamıtov Kumtör'ün devletleştirilmemesini protesto etmek için Başkent Bişkek'in Ala-Too Meydanı'nda miting düzenlemişlerdir. Ancak protestocuların bir kısmı Ala-Too Meydanı'nda yön değiştirerek Parlamento'yu ele geçirme girişiminde bulunmuşlar, güvenlik güçleri tarafından bu girişim engellenmiştir. Hükümeti devirme girişimi iddiasıyla Kamçibek Taşiyev ve Sadır Caparov güvenlik birimleri tarafından gözaltına alınmış ve yaklaşık 6 ay tutuklu kalmışlar ve milletvekillikleri de düşürülmüştür.⁵⁸

Ancak Kumtör meselesi Kırgızistan'ın iç siyasetinde önemli rol oynamaya devam etmiştir. Mayıs 2013 tarihinde Kırgızistan'ın Isık Göl vilayetinde Kumtör altın madeninin devletleştirilmesini talep eden protestolar başlamış ve protestocular Isık Göl vilayeti ile Bişkek arasındaki yolu kapatmalarının yanı sıra altın madenine giden elektriği de kapatmışlardır. Bu olaylar bazı muhalefet taraftarlarınca "Atambayev yönetiminin krizi" olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹

Öte yandan 31 Mayıs 2013 tarihinde tutuklu bulunan Ata Curt partisinin başkanı Taşiyev'in taraftarları Calalabad hükümet konağını ele geçirerek Medet Usenov'u kendi valileri olarak ilan etmişlerdir. Kontrolü sağlayan merkezî hükümet 1 Haziran'da Usenov'u gözaltına almış ve göstericileri de dağıtmıştır. Bu olaylar üzerine Taşiyev taraftarları ülkenin en stratejik yolu olan Bişkek-Oş yolunu kapatmışlar ve Taşiyev'i bırakma şartıyla tüm protesto ve yol kesme olaylarının son bulacağını bildirmişlerdir. Bu talepler doğrultusunda hükümet Taşiyev'i ve diğer milletvekillerini serbest bırakmıştır. Bu politika ile yönetim muhalefetin girişimlerini engellemeye çalışmıştır. Ancak Kumtör altın madeni üzerindeki tartışmalar 2013 yılının sonbaharında da devam etmiştir. 20

⁵⁷ <http://www.kumtor.kg/ru/about/centerra-gold-inc/> ; <http://www.kumtor.kg/en/>

⁵⁸ Kanımgül Elkeeva, Deputattardın Sotu: Çeçim Akıykat Boldubu? (Milletvekillerinin Mahkemesi: Seçimler Adaletli miydi?), http://www.azattyk.kg/content/politics_supreme_court_view/25068649.html, Erişim Tarihi, 23.12.2014).

⁵⁹ C. Caynakov, "Ceti-Ögüzdögü Topolon: Kırgız Biyliğinin Krizisi," (Ceti Ögüz'deki Karmaşa: Kırgız Yönetiminin Krizi), *Maydan.kg Gazetesi*, No: 021, 05.06.2013.

Kasım 2013 tarihinde Ata Curt Partisi liderlerinden ve eski Parlamento Başkanı Akmatbek Keldibekov yolsuzluk iddiasıyla tutuklanmıştır. Ancak Keldibekov, tutuklanmasının siyasi bir hareket olduğunu ve Kumtör altın madeni ile ilgili anlaşmaya karşı çıkmasıyla ilişkilendirmiştir.⁶⁰

2014 yılında Kırgızistan'da iki önemli siyasal gelişme olduğu söylenebilir. İlk olarak, Hükümet ile Kumtör altın madenini işleten *Centerra Gold Inc* arasında yapılan mutabakat zaptına itiraz eden Koalisyon Partileri karşısında Cantörö Satıbaldiyev Hükümeti Mart 2014 tarihinde istifa etmiş ve yerine yine Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi, Ar-Namis ve Ata-Meken Partisi Koalisyonu tarafından önerilen Coomart Otorbayev Başbakan olarak hükümeti yeniden kurmuştur. Kırgızistan'daki bu yeni hükümet değişimi daha önceki hükümet değişimleri gibi olmuştur. Etkili bir siyasi figür olmayan ve daha çok teknokrat olarak tanınan Coomart Otorbayev hükümeti ile Kırgızistan'daki teknokratik nitelikteki hükümetlere yeni birisi eklenmiştir.

İkinci olarak, Kırgızistan, Avrasya Ülkeleri Gümrük Birliğine (*EVRAZES*)⁶¹ üye olmak için 23 Aralık 2014 tarihinde bu anlaşmaya imza atmıştır. Bir yıl önce, Mayıs 2013'de Kırgızistan Gümrük Birliği'ne katılmak için resmen başvuruda bulunmuş ve bu karar ülkede ateşli tartışmaları beraberinde getirmişti. Her ne kadar Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine katılmasını destekleyenler çoğunlukta gözükse de, karşıtlarında bile genel kanı Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine katılmaktan başka bir alternatifinin olmadığı yönündeydi.⁶² Ancak Kırgızistan hükümeti bu katılmanın Kırgızistan'ın çıkar ve ekonomisini korumaya yönelik bazı istisnalarla

⁶⁰ Erkin Uulu Şayırbek, "Akmatbek Keldibekov Kamaldı," (Akmatbek Keldibekov Tutuklandı), 21.11.2013, http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_politics_keldibekov_rights/25174261.html, (Erişim Tarihi, 12.02.2015).

⁶¹ Bilindiği gibi Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) giden süreç, Rusya ile Belarus arasında 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği anlaşması ile başlamıştır. Bunun ardından, 2000 yılında Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu kurmuşlardır. Avrasya Ekonomik Topluluğu 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren Rusya, Kazakistan ve Belarus arasında Gümrük Birliği'ne dönüşmüştür. Gümrük Birliği'ni oluşturan bu üç ülkenin liderleri Mayıs 2014'te, Avrasya Ekonomik Birliği'nin kuruluşuna ilişkin anlaşmayı imzalamışlardır ki, nihai aşama olarak 1 Ocak 2015 tarihine kadar Avrasya Ekonomik Birliği'nin oluşturulması hedeflenmiştir.

⁶² Seyit Ali Avcu, "Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları", *Avrasya Etüdləri*, Sayı: 45, 2014, (İpek Yolu Özel Sayısı), s. 277.

gerçekleşmesini istemiştir. Bu istekler Avrasya Ekonomik Komisyonu tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum görüşmelerin uzamasına ve giriş tarihinin sürekli ertelenmesine neden olmuştur. Nihayet, Cumhurbaşkanı Atambayev, 7-12 Şubat 2014 tarihlerinde Soçi Kış Olimpiyatları sırasında Putin ile görüşmüş ve yakın gelecekte Kırgızistan'ın Gümrük Birliği'ne üyeliğini kolaylaştırmak için ortak bir program geliştirmek üzere Başbakan birinci yardımcılarının başkanlığında bir çalışma grubu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Böylece, Kırgızistan Gümrük Birliği'ne katılım müzakereleri sırasında dile getirdiği tüm sorunların bu program çerçevesinde çözülmesi planlanmıştır. Son olarak 13 Mayıs 2014 tarihinde Kırgızistan yeni bir yol haritası hazırlamıştır. 29 Mayıs 2014 tarihinde Avrasya Ekonomik Birliği anlaşmasının imzalandığı sırada Kırgızistan ve Rusya hükümetleri arasında da Avrasya ekonomik entegrasyonu bağlamında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik Kırgızistan için bir milyar dolar sermayeli Kalkınma Fonu kurmak üzere anlaşma imzalanmıştır. Bu şekilde Kırgızistan uyum sürecinde umduğu desteği almıştır.⁶³ Dolayısıyla Gümrük Birliğine katılmak Kırgızistan için başka bir alternatifin olmamasından dolayı siyasi bir karar olarak görülebilir.

Anayasa ve Kurumlar

Anayasa

Kırgızistan 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandığı zaman 1978 tarihli Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası uygulanmaktaydı. Bağımsızlığın ilanından sonra ilk Anayasa 5 Mayıs 1993 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti (Cogorku Keneş) tarafından kabul edilmiştir. Bu nedenle 5 Mayıs Kırgızistan'da Anayasa Günü olarak kutlanmaktadır.

1993 Anayasası ile Kırgızistan'da Batı tipi liberal demokratik sisteme geçişin hukuki temeli oluşturulmuştur. Nitekim "Devlet yönetiminde yasama, yürütme ve yargı organları birbirinden bağımsız ve uyum içinde çalışır" (7. madde) ifadesiyle Batı liberal demokratik sistemin en önemli özelliklerinden biri olan kuvvetler ayrılığı ilkesi Anayasa'da önemle vurgulanmıştır. Ancak Anayasa'da kuvvetler ayrılığı ilkesi önemle vurgu-

⁶³ *A.g.e.*, ss. 278-280.

lanmakta ise de uygulama da Cumhurbaşkanlığı İdaresinin – Cumhurbaşkanının- Parlamento, Hükümet ve Yargı kararlarının üzerinde etkili olduğu bilinen bir gerçektir.⁶⁴

Bu çerçevede 2003 anayasa değişikliklerine kadar 1993 Anayasası ile benimsenen siyasi model on yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. Ancak 1996, 1998 ve 2002 yıllarında 1993 Anayasasında değişiklikler ve yasa-ya eklemeler yapılmıştır. Dahası 1993 Anayasasında yapılan değişiklikler ve eklemeler sonucunda Cumhurbaşkanının yetki alanı Parlamentonun yetki alanı aleyhine genişletilmiştir. Özellikle 1996 yılında yapılan Anayasa referandumu ile Cumhurbaşkanının yetkileri önemli ölçüde genişletilmiş ve parlamentonun yetkileri ise kısıtlanmıştır. Şubat 2003 tarihindeki referandum sonucunda kabul edilen Anayasa değişikliği Cumhurbaşkanının yetkilerini sınırlamıştır. Ancak buna karşılık Cumhurbaşkanının yetkilerini düzenleyen 53. madde ile kendisine ve ailesine Cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra da geniş bir dokunulmazlık ve imtiyaz tanınmıştır.⁶⁵

24 Mart 2005 tarihinde gerçekleşen “Lale Devrimi” sonrası Bakiyev yönetimi tarafından beklenen Anayasal reform yapılmayınca, muhalefet tarafından 2 Kasım 2006 tarihinde “Reformlar için” (Za reformı / Reforma Üçün) adı altında protesto gösterileri düzenlenmiştir. Gösterilerin oluşturduğu baskı sonucunda, muhalefet Cumhurbaşkanı’nın (Bakiyev’in) gücünü büyük çapta sınırlayan yeni bir Anayasa’yı Cumhurbaşkanı’na imzalatmışlardır. Ancak yeni Anayasa’nın, ne Cumhurbaşkanı’na ne de eski Seçim Kanununa göre seçilen parlamentoya yeni hükümet kurma izni vermemesi nedeniyle kriz yaşanmıştır. Bunun üzerine Anayasa 30 Aralık 2006 tarihinde tekrar değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile Cumhurbaşkanı’na hükümeti kurma, vali ve kaymakamları atama yetkisi tekrar geri verilmiştir.⁶⁶

Bugün Kırgızistan’da yürürlükte olan Anayasa, 7 Nisan 2010 Devriminden sonra 27 Haziran 2010 yılında gerçekleştirilen halk oylaması

⁶⁴ Pınar Akçalı “Orta Asya’da Siyasal İstikrar ve Demokrasi Dengesi: Kırgızistan Örneği,” *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı: 34, Aralık, 2007, s. 122.

⁶⁵ Şeref İba, “Kırgızistan’ın Anayasa Serüveni ve Jogorku Keneş,” *Avrasya Etüdüleri*, Sayı: 36, 2009, s. 51.

⁶⁶ *A.g.e.*, ss. 52-53.

sonucu kabul edilmiştir. 2010 Anayasasının 3. maddesinde çok net bir şekilde güçler ayrılığı ilkesinin “en temel ilkelerden biri” olduğu vurgulanmaktadır (3. madde).⁶⁷ Ayrıca hiç bir grubun, örgütün ve kişinin devletin sınırları içerisinde siyasal gücü tek elde toplayamayacağı belirtildikten sonra bunun “en ağır suçlardan biri olduğu” ilan edilmektedir (5. madde). Bu bağlamda Cumhurbaşkanı’nın görev süresi altı yıllık tek bir dönemle sınırlandırılmaktadır (61. madde). Yeni anayasada ayrıca parlamento (Cogorku Keneş) Cumhurbaşkanı’na görevden azletmeye ve sağlık gerekçesi ile görevden erken ayrılmasına yönelik karar almaya yetkili kılınmaktadır (66. madde). Görevden azledildikten sonra Cumhurbaşkanı hakkında yasal işlem başlatılması da mümkündür (67. madde). Cumhurbaşkanı’na parlamento seçimlerini erkene alma ya da hükümeti düşürme yetkisi verilmemektedir (68. madde). Cumhurbaşkanı’nın yasama sürecini başlatma yetkisi de yoktur (79. madde). Benzer şekilde, Cumhurbaşkanı yasaları veto edemez; ancak 14 günlük kısıtlı bir süre için (bütçe ve vergiler konusundakiler hariç) yasa tasarılarını yeniden görüşmek üzere parlamento’ya gönderebilir (82. madde). Öte yandan yeni anayasaya göre Parlamento, nispi temsil yöntemi ile beş yıllığına seçilmiş 120 milletvekilinden oluşmaktadır (70. madde). Parlamento Cumhurbaşkanlığı seçimlerine karar verme ve anayasayı değiştirme yetkisine de sahiptir (74. madde).

Görüldüğü gibi 2010 Anayasası Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini önemli ölçüde kısıtlaması nedeniyle “parlamentar” bir sistemin temellerini atmaktadır. Yeni anayasada en temel siyasal konu yürütme erkinin gücünü sınırlamak ve bu gücün özellikle Cumhurbaşkanı’nın elinde toplanmasını engellemek için gerekli yasal çerçeve oluşturmak olduğu görülmektedir. Ancak bu süreçte Kırgızistan’ın kendine özgü tarihsel, kültürel ve ekonomik koşullarının da dikkate alınması gerekmektedir.⁶⁸ Nitekim Cumhurbaşkanı’nın stratejik yetkileri önemli ölçüde sınırlandırıldığı Anayasada, Cumhurbaşkanı’nın seçimle belirlenmesi, yetkili ama zayıf bir parlamento ile yetkisiz ama güçlü popüler desteğe sahip bir cumhurbaşkanı arasında meşruiyet krizi doğurabilecek bir kurumsal yapı oluşturulmaktadır.⁶⁹

⁶⁷ Bkz. *Kırgız Respublikasının Konstitusiyası* (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası), Bişkek, UNDP, 2010.

⁶⁸ Pınar Akçalı, “Kırgızistan’da Parlamentar Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme,” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Yaz 2012, ss. 197-198.

⁶⁹ Haluk Alkan, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, s. 287.

Cumhurbaşkanı

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'ın siyasal hayatında Cumhurbaşkanlığının önderliğinde Yürütmenin, Yasama ve Yargı üzerindeki üstünlüğü devam etmiş ve bu konu siyasal gündemde sürekli tartışılır olmuştur. Diğer bir deyişle Kırgızistan'ın siyasal tarihi aslında *Cumhurbaşkanı ile Parlamantonun yetki mücadelesi tarihi* olarak tanımlanabilir. Gerek Akayev gerekse Bakiyev döneminde yaşanan Cumhurbaşkanlığı ile Parlamento arasındaki yetki mücadelesi aynı zamanda Kırgızistan'da ortaya çıkan halk ayaklanmalarına da zemin hazırladığı söylenebilir.

Ancak 2010 Anayasası ile Kırgızistan'da Cumhurbaşkanının yetkileri önemli ölçüde sınırlanmıştır. Her ne kadar Anayasada Cumhurbaşkanlığı devletin başı ve devlet iktidarı ile toplum birlikteliğinin sembolü olduğu vurgulansa da (60. madde) aslında bu Cumhurbaşkanının yetkilerini sınırlandırarak daha sembolik bir makam olarak düzenlendiğini göstermektedir. 6 yıl süre ile halk tarafından seçilecek Cumhurbaşkanlığı makamına bir kişinin iki defa seçilebilmesi mümkün değildir (61. madde). Bu şekilde Cumhurbaşkanının siyasal bir aktör olması da önlenmektedir. Ancak buna rağmen Cumhurbaşkanının Parlamento ve yerel seçimleri ilan etmek, erken seçim kararını almak, meclisten kendisine gönderilen yasaları onaylamak, uygun bulmadıklarını tekrar görüşülmek üzere meclise göndermek, meclisi olağanüstü toplantıya çağırmak ve gerektiğinde meclis oturumunda konuşma yapmak (64. madde) yetkilerine sahiptir.

Cumhurbaşkanı Hâkimler Konseyinin Yüksek Mahkeme üyeliği için önerdiği adayları Parlamantonun onayına sunma yetkisine sahiptir. Daha önce bu adayları serbestçe belirlerken, yeni düzenleme ile bu yetkisini önemli ölçüde kaybetmiştir. Yine eskiden ülkedeki diğer hâkimleri atama yetkisini elinde bulundururken, yeni anayasaya göre hâkim atamalarını Konsey'in önerdiği adaylar arasından yapabilecektir. Başsavcı, Cumhurbaşkanının önerisi üzerine Parlamento tarafından atanacaktır. Başsavcının görevden alınmasında artık güç merkezi meclis olacaktır. Cumhurbaşkanı başsavcıyı, meclis üye tamsayısının üçte birinin teklifi ve üçte ikisinin onayı başsavcıyı doğrudan görevden alma yetkisine sahip olmaktadır (64. madde). Bu düzenleme başsavcılık üzerinde cumhurbaşkanının otoritesini oldukça sınırlamaktadır ve bu makamın siyasal amaçlarla kullanılmasını önlemektedir.

Cumhurbaşkanı'nın iki konu dışında bakanlar kurulunun üzerinde hukuki herhangi bir yetkisi yoktur. Bu konular savunma ve ulusal güvenlikle ilgili olanlardır. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın bir uluslararası anlaşmayı onaylaması başbakanın muvafakatine bağlanmaktadır. Aynı şekilde yabancı ülkelere ve örgütlere gönderilecek diplomatların atanmasında da cumhurbaşkanı başbakan ile ortak hareket etmek zorundadır. Ne var ki 2010 Anayasası ile Kırgızistan'da Cumhurbaşkanı'nın yetkileri sınırlanırken uygulamada ve Parlamento tarafından kabul edilen çeşitli kanunlarda bu durumun pek de değişmediği görülmektedir. Örneğin Cumhurbaşkanı'nın dış politikada öncülük etmesi ile ilgili kanun parlamentoda kabul edilmiştir.⁷⁰ Bu kanunun kabul edilmesi uygulamada Cumhurbaşkanı'na dış politikayı belirleme yetkisi vermektedir.

Cumhurbaşkanı Atambayev'in savunmanın dışında ülkenin ekonomi, vergi ve seçim ile ilgili konularında kendisinin ilgi alanına girdiğini iddia etmesi ve bu konularda da aktif olarak müdahil olması hukuki durum ile fiili durum arasında çelişkiyi göstermesi bakımından önemlidir.⁷¹ Nitekim Atambayev'in Anayasal yetkilerini aşarak ülkenin siyasal hayatında baş figür olmaya devam etmesi bazı muhalafet liderlerince yoğun biçimde eleştirilmektedir. Örneğin Parlamento üyesi ve muhalafet liderlerinde Ravşan Ceenbekov, Atambayev'in Akayev ve Bakiyev'in yolundan gitmeye başladığını, hukuksal olarak parlamenter sistemde yaşadığımızı ancak uygulama da Hükümet, Parlamento ve Yargının başının da Atambayev olarak anlaşılacağını ifade etmektedir. Ceenbekov ayrıca bu durumda mevcut anayasanın temel ilkesi olan *kuvvetler ayrılığının* ve demokrasinin temellerinin ihlal edildiğini, devletin ve toplumun çıkarlarına olumsuz etki yaptığını ifade etmektedir.⁷²

⁷⁰ Bermet Abdıkadırova, "Kırgızstandın Tışkı Sayasatına Prezident Coop Beret," (Kırgızistan'ın Dış Siyasetinden Cumhurbaşkanı Sorumlu Oldu), 05.07.2012, <http://ky.kloop.kg/2012/07/05/ky-rgy-zstandy-n-ty-shky-sayasaty-na-prezident-zhoop-beret/>, (Erişim Tarihi, 11.12.2013).

⁷¹ Aydanbek Akmat Uulu, "Prezident: Ekonomikaga Aralaşuuga Argasızımın," (Cumhurbaşkanı: Ekonomiye Müdahale Etmek Zorundayım), 27.12.2012, http://www.azattyk.org/content/kyrgyzstan_politics_constitution/24809612.html, (Erişim Tarihi, 11.12.2013).

⁷² Ravşan Ceenbekov, "Prezidenttik Biyликтin Çınıgı Cüzü," (Başkanlık Yönetiminin Gerçek Yüzü), 15.09.2013,

Parlamento (Cogorku Keneş)

Kırgızistan Parlamentosu (Cogorku Keneş) diğer Orta Asya Cumhuriyetleri Parlamentolarının pasif ve etkisiz konumundan farklı olarak ülkenin politik hayatında önemli rol oynamıştır. Örneğin Akayev'in ilk Cumhurbaşkanlığı (1990-1995) döneminde Parlamento Akayev yönetimine karşı muhalif bir tavır sergilemiştir. Bu çerçevede Eylül 1994'de Akayev yönetimine karşı olan 143 milletvekilinin Parlamento çalışmalarına katılmayı reddetmeleri neticesinde ülkede "Parlamento Krizi" çıkmıştır. Nitekim bu tarihten sonra Akayev gerek sayısal gerek biçimsel yönden Parlamentosunun yapısını değiştirerek kendi otoritesinin güçlenmesi ve Parlamentosunun zayıflaması yönünde politikalar geliştirmiş ve hukukî değişiklikler yapmıştır.⁷³ Yine de Kırgızistan'da Cumhurbaşkanı ile Parlamentosunun yetki mücadelesi Akayev ve Bakiyev dönemlerinde devam etmiştir. Bu güç mücadelesinin diğer bir örneği ise 2 Kasım 2006 tarihinde "Reformlar için" adı altında düzenlenen gösteriler sonucunda Cumhurbaşkanı'nın gücünü büyük çapta sınırlayan yeni bir Anayasanın muhalefet tarafından zamanın Cumhurbaşkanı'na imzalatılmasıdır. Bu Anayasada Cumhurbaşkanı'nın yetkileri kısıtlanırken, Bakanlar Kurulu üyelerini atama yetkisi Başbakan'a verilmiştir. Ancak güç dengesinin tekrar değişmesi ile yeni Anayasa 30 Aralık 2006'da tekrar değiştirilmiş ve Cumhurbaşkanı'nın yetkileri tekrar arttırılmıştır.

Güç paylaşımında 2010 Anayasası ile Parlamentosunun yetkilerinin önemli ölçüde arttırılması ile yeni bir döneme girilmiştir. Yeni Anayasaya göre ülkenin en üst temsil organı olarak nitelenen Parlamento nispi temsil yöntemiyle beş yıllığına seçilen 120 milletvekilinden oluşacağı belirtilmektedir (70. madde). Aynı madde seçim sonuçları açısından bir partiye en fazla 65 sandalye verilebileceğini vurgulanmaktadır. Bu sınırlama ile seçim hileleri yolu ile parlamentoda tek partinin hâkimiyet kurmasının engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunun temel sebebi ise, bir önceki Cumhurbaşkanı Bakiyev döneminde liderliğini Bakiyev'in yürüttüğü Ak Col Partisi Parlamentosunda 71 sandalye ile çoğunluk sağlayarak

http://www.azattyk.mobi/a/kyrgyzstan_politics_blog/25106810.html, (Erişim Tarihi, 11.12.2013).

⁷³ Rafis Abazov, "The Parliamentary Elections in Kyrgyzstan, February 2000," s. 545-546.

Bakiyev'in otoriter yönetimine destek sağlamasıdır. Ülke tarihinde yaşanan bu olaydan ders çıkarılarak böyle bir düzenlemeye gidildiği anlaşılmaktadır. Sadece bu maddeye dayanarak ülkede parlamenter merkezli bir siyasal rejimin gelişmesi mümkün değildir. Çünkü yeni Anayasa ile Cumhurbaşkanı'nın yetkileri sınırlanırken, buna karşılık güçlü bir parlamentonun kurulması da engellenmektedir. Özellikle parlamenter rejimlerin temel sorunu hükümet istikrarını sağlayacak bir parlamento çoğunluğunun oluşturulmasıdır. Oysa halk desteğinden yoksun ve ulusal partilerin gelişmediği bir ülkede bu durum zayıf ve istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yol açmaktadır. Nitekim 10 Kasım 2010 tarihinde gerçekleştirilen Parlamento seçimlerinden günümüze kadar Kırgızistan'da çok sayıda hükümet düşmüştür. Bu durum Parlamentonun istikrarsız bir koalisyon yapısı sergilediğini göstermektedir.

Yine de yeni Anayasa'da daha önceki Anayasa'lardan farklı olarak Parlamento'nun yetkilerini artıran birçok madde bulunmaktadır. Bunlardan biri de, Parlamento'nun referandum kararı almakta tek yetkili makam olmasıdır (74. madde). Bununla gerek Akayev gerekse Bakiyev dönemlerinde gerçekleştirilen Anayasa Referandumları ve bu referandumlarla Cumhurbaşkanı'nın kendisi için uygun ortamlarda Anayasa değişikliğine gitmesinin önü kesilmektedir. Bu şekilde artık Cumhurbaşkanı'nın Parlamento'yu devre dışı bırakması mümkün değildir. Özellikle Parlamento Cumhurbaşkanı seçimlerini ilan etmek, anayasa değişikliklerini gerçekleştirmek, yasaları kabul etmek, uluslararası anlaşmaları onaylamak ya da reddetmek, sınır değişiklikleri ile ilgili karar vermekle yetkilidir (74. madde).

Sonuçta bağımsızlık sonrası Kırgızistan Parlamentosu diğer Orta Asya Cumhuriyetleri Parlamentolarına göre Kırgızistan'ın politik hayatında önemli rol oynamış ve zaman zaman Parlamentonun yetkileri sınırlanarak yürütmenin (Cumhurbaşkanı'nın) yetkileri arttırılsa da özellikle 2010 Anayasası ile Parlamentonun yetkileri önemli ölçüde arttırılmıştır.

Hükümet

1991 yılından 2014 yılına kadar Kırgızistan'da 4 cumhurbaşkanı ve 30'a yakın başbakan görev yapmıştır. Başbakanların görev süreleri dikkate alındığı zaman bu sayı ortalama olarak bir başbakanın 1 yıldan az bir süreyle görev yaptığını göstermektedir. Nitekim bağımsızlık sonrası

Kırgızistan siyasi tarihi incelendiğinde görülecektir ki, hükümet özerk bir yapıdan ziyade daha çok Cumhurbaşkanı'na (Cumhurbaşkanlığı İdaresine) yardımcı bir kurum olarak çalışmış ve Cumhurbaşkanı'nın talep etmesi halinde istifa ederek Cumhurbaşkanı'nı sorumluluktan kurtaran *günah keçisi* görevini üstlenmiştir. Ancak 2010 Anayasa'sı ile özerk ve yetkileri güçlendirilmiş bir hükümet yapısını ortaya çıkarmıştır. Bu Anayasa'ya göre hükümet bakanlar, devlet komiteleri, merkezi ve yerel yönetim örgütlerini içeren bir kurum olduğu vurgulanmakta ve yürütme otoritesinin en üst organı olarak tanımlanmaktadır (83. madde).

Yine 2010 Anayasa'sına göre hükümet Cumhurbaşkanı'na değil Parlamente'ye karşı sorumludur. Başbakan hükümetin çalışmaları ile ilgili parlamente'ye yıllık rapor sunmakta, raporla ilgili görüşme esnasında parlamento üye tam sayısının en az üçte biri tarafından hükümete güvensizlik önerisi sunulabilmektedir. Parlamento salt çoğunlukla hükümet hakkında güven oylamasına gidebilmekte ve karar alabilmektedir. Bunun tek istisnası cumhurbaşkanlığı seçimlerine altı aydan daha az bir süre kalmışsa güven oylaması talep edilememektedir (85. madde). Bu sınırlama Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde bir hükümet krizinin yaşanmasını önlemek amacıyla taşımaktadır.

Sonuç olarak, yeni Anayasada hükümetin konumu değişmekte, daha önceki anayasalarda Cumhurbaşkanı otoritesine bağımlı ikincil bir kurum durumunda iken, son anayasa ile hukuki olarak yürütmenin temel kurumu haline dönüşmüştür. Ancak ne var ki, uygulamalar Kırgızistan'da hâlâ hükümetin siyasal sistem içinde güçlü bir yere sahip olmadığını göstermektedir. Özellikle, halk desteğinden yoksun ve daha ulusal partilerin gelişmediği Kırgızistan'da zayıf ve istikrarsız koalisyon hükümetleri kurulmakta ve bu durum halk tarafından doğrudan seçilmiş Cumhurbaşkanı'nın konumunu güçlendirmektedir. 10 Ekim 2010 tarihinde gerçekleştirilen Parlamento seçimlerinden günümüze Kırgızistan'da Almazbek Atambayev, Ömürbek Babanov, Cantörö Satıbaldiyev, Coomart Otorbayev, Temir Sariyev, Sooronbay Ceenbekov Başbakanlığında olmak üzere altı hükümet kurulmuştur. Ortalama her yıl bir hükümetin düştüğü siyasal yapıda hükümetin başı olarak Başbakan'ın ülkenin siyasal hayatında önemli konum elde etmesi zor görünmektedir. Bu sebeple kurulan hü-

kümetler daha çok teknik bir kurumlar olarak görülmekte ve hükümet üyeleri de teknokrat olarak kabul edilmektedir.

Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri

Sovyetler Birliği'nin son yılları ve bağımsızlık sonrası ilk yıllardaki çok seslilik ortamındaki liberalleşme rüzgârlarının etkisi ile Kırgızistan çok partili hayata ayak basmıştır. Bu çerçevede Kırgızistan'da faaliyet sürdüren siyasal partilerin sayısı gün geçtikçe artmış ve siyasal gündem zenginleşmiştir. Ancak Kırgızistan'da siyasal partilerin hızlı bir şekilde sayısal olarak artmasına karşın, çoğunluğu topluma doğrudan etki edebilecek niteliğe sahip olamamıştır. Bu nedenle, Kırgızistan'da kurulan siyasal partiler yapısal, kurumsal ve güncel pek çok güçlüklerle karşılaşmıştır ve karşılaşmaktadır. Kırgızistan'da uygulanan sosyo-ekonomik politikalar sonucunda halkın siyasete, siyasetçiye ve siyasi partilere olan güveni azalmıştır.⁷⁴ 1990'lı yıllarda artan ekonomik kriz karşısında, halk geçim derdine düşmüş ve ülkeye egemen olan kriz ortamının uzun sürmesi halkın siyasetten uzaklaşmasına ya da siyasal mücadelenin yapısının değişmesine neden olmuştur. Piyasa ekonomisinin yarattığı bölgesel eşitsizlikler Kırgız toplumunun farklı bölümleri arasındaki siyasal mücadelenin ideolojik temelden (komünistlere karşı demokratlar) çoğunlukla bölge ya da kabile bağları temelinde patron-müşteri ilişkilerinin kurulmasına neden olmuştur.⁷⁵ Bu da Kırgızistan'da yeni gelişmeye başlayan siyasal partileri ulusallaşamama ve kurumsallaşamama sorunuyla karşı karşıya getirmiştir.

Ayrıca ilk Cumhurbaşkanı Akayev'in partilere karşı mesafeli duruşu ve 1995 yılı itibariyle yetkilerini genişleterek "Süper Başkanlığa"⁷⁶ doğru evrilmesi, Kırgızistan'da siyasal partilerin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum ideolojik prensiplere dayalı siyasal kampanyala-

⁷⁴ Turar Koichuyev, *Sovyet Sonrası Yeniden Yapılanma: Teori, İdeoloji ve Realiteler*, Çev. Seyfullah Çevik ve Cıldız Osmonaliev, Bişkek, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2002, ss. 15-16.

⁷⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Altynbek Joldoshov, "Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite: Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar," *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2013, ss. 101-133.

⁷⁶ Bu konuda bkz. John Ishiyama ve Ryan Kennedy, "Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, Cilt: 53, Sayı: 8, 2001, ss. 1177-1191.

rın öneminin azalmasına ve parti menfaatlerinden daha önemli olan ve lider konumunda olan siyasi elitler arasındaki rekabet ve güç mücadelesinin önemi artmıştır⁷⁷ Böylece siyasal partiler, sadece seçim dönemlerinde aktif faaliyet yürüten, başka zamanlarda ülkenin siyasal ve sosyal gelişmelerine karşı pasif kurumsallaşamamış yapılar haline dönüşmüşlerdir.⁷⁸ Ayrıca partiler ideolojik hedef ve programlarının belirsizliği, kadrolarının darlığı ve örgüt yapılarının gelişmemişliği sebebi ile de siyasal aktörler olarak halkın ilgisini çekememektedirler. Dolayısıyla bu durum ülkede siyasal partilerin sayısındaki bolluğa rağmen, kâğıt üzerinde adı olan ancak halkın adını bile duymadığı, halk desteğinden yoksun ve çoğunlukla değişen kişisel koalisyonlardan oluşan bir dizi *sahte* partilerin türemesine yol açmıştır.⁷⁹ Akayev iktidarı döneminde siyasal parti kurmamış, yalnız son yıllarda kızı Bermet Akayeva tarafından kurulan Alga Kırgızistan (İleri Kırgızistan) Partisine sınırlı ve dolaylı olarak destek vermiştir. Böylece, Akayev siyasal partilere karşı mesafeli durmuş ve kendi otoritesini oluşturmada her hangi bir siyasal partiyi aracı olarak kullanmamıştır.

Akayev yönetiminin devrilmesiyle iktidara gelen Bakiyev yönetimi ise, siyasal partilere yönelik biraz daha farklı bir yol izlemiştir. Bakiyev, Rusya'da Vladimir Putin ve Kazakistan'da Nursultan Nazarbayev'in izlediği yolu takip ederek kendi siyasal partisini oluşturmuş ve bu parti aracılığıyla iktidarını merkezileştirmiştir. Diğer bir deyişle Bakiyev "Lale Devrimi" sonrasında yaşanan siyasal mücadeleyi kendi "iktidar partisi"ni oluşturarak ve seçimler sonucu parlamentoda çoğunluk sağlayarak kazanmıştır. Bu çerçevede kendi yetkilerini genişletmeyi ve otoriter bir rejim kurmayı başarmıştır. Ancak, 7 Nisan 2010'da meydana gelen olaylar Bakiyev'in kurduğu "iktidar partisi"nin ne kadar halk desteğinden yoksun olduğunu ve seçim hileleriyle parlamentoda çoğunluk sağladığını göstermiştir.

⁷⁷ Elmira Mamytova, "Problemi Stanovleniya Politiceskoy Oppozitsii v Kırgızstane," *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, Cilt: 4, Sayı:10, 2000, s. 4.

⁷⁸ T. Koichuyev, *Sovyet Sonrası Yeniden Yapılanma: Teori, İdeoloji ve Realiteler*, ss. 15-16.

⁷⁹ John Ishiyama ve Ryan Kennedy, "Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan", s. 1177.

Ancak 10 Kasım 2010 tarihinde gerçekleştirilen Parlamento seçimleri Kırgızistan'da siyasi partilerin gelişimi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Daha önceki Parlamento seçimlerinden farklı olarak bu seçimler göreceli olarak adil gerçekleştirilmiş ve Ata Curt Partisi, Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi, Ar Namıs Partisi, Respublika Partisi ve Ata Meken Sosyal Partisi olmak üzere beş partinin Parlamenteoda yer almasıyla sonuçlanmıştır. Bu çerçevede Kırgızistan halkı her ne kadar siyasal partilere ilgisiz ve duyarsız ise de diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinden farklı olarak Kırgızistan'ın kendi iç dinamiği Parlamenteoya yansımıştır.

Öte yandan Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri de benzer sorunlarla karşılaşmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkmasında ve aktif olarak faaliyette bulunmasının önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri siyasal partiler gibi bölge ve kabile ilişkileri temelinde patron-müşteri ilişkileri çerçevesinde örgütlendiklerinden yurttaşlık bilinci geliştirememektedirler. Patron-müşteri ilişkisinin bitmesi ile fonksiyonlarını da kaybetmektedirler.⁸⁰ Başka bir ifade ile, Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri yurttaşlık hak ve sorumlulukları ve ortak hareket bilinci açısından oldukça geri bir düzeydedir. Dolayısıyla liberalleşme rüzgârı, çoğulculuk ve nispi siyasal vicdan ve fikirlerini söyleme ve toplanma özgürlüklerine rağmen Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri hala zayıf bir konumda ve halkın bu örgütlere aktif olarak katılmakta isteksiz davranmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'da çoğu sivil toplum örgütlerinin çoğunluğu Batı kökenli devlet, uluslararası, bölgesel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşların desteğine bağımlı durumdadırlar. Bu sebeple destekte bulunan kurum ve kuruluşlarının ajandasına göre hareket eden ve halk tabanında desteğe sahip olmayan, bu örgütlerde çalışanlara istihdam sağlayan kurumlar olarak faaliyette bulunmaktadırlar. Finansörlerin amaçlarına ulaşması ya da desteğini çekmesi ile birçok sivil toplum örgütleri kapanmaktadır. Kırgızistan'daki sivil toplum örgütlerinin Batılı finansörlere bağımlılığının temelinde yerel düzeyde bağışta bulunacak finansörlerin bulunmaması yatmaktadır. Aslında Kırgızistan'da uygulanan sermaye birikimine yöne-

⁸⁰ John Anderson, "Creating a Framework for Civil Society in Kyrgyzstan", ss. 87-88.

lik kapitalist ekonomik politikalar sonucunda zengin bir sınıf ortaya çıkmaktadır. Ancak oluşan yeni zengin sınıfının siyasal ve sosyal sorumluluk bilincinin zayıf olması sebebi ile sivil toplum örgütlerine gerekli finansal katkı bulunmamaktadır. Bu yüzden Kırgızistan'da çoğu sivil toplum örgütleri Batılılardan kaynak bulmak için uğraşmaktadırlar.⁸¹

Özetle ülkede Batılı anlamda istikrarlı, kurumsal temellere ve sürekliliğe sahip siyasal partilere ve sivil toplum örgütlerine dayanan bir siyasal ve sosyal yapı kurulamamıştır. Bu siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri bir taraftan bölgesel ve hemşerilik ilişkileri temelinden uzaklaşarak ulusallaşma sorunuyla karşı karşıya gelirken, diğer taraftan da kaynak sıkıntısı nedeniyle Batılı finansörlere bağımlı durumda kalmaktadırlar. Bu da daha çok dış görüntü açısından Batılı demokrasilere benzeyen, ancak içerik olarak onlarla uyumsuz bir siyasal kurumsallaşmaya neden olmuştur. Kırgızistan'da yaşanan ekonomik krizler ve bunun doğurduğu derin sosyo-ekonomik sorunlar ülke halkını siyasetten soğuturken, onların siyasal elitlere şüphe ile bakmasına sebep olmuş; bunun sonucu olarak da giderek siyasal hayattan yalıtılmış ve az sayıda ki vatandaşın siyasal ve sivil toplum kurumları ile mesafeli, dönemsel ve kısa dönem çıkar ilişkilerine dayanan sınırlı bir ilişki geliştirmesine neden olmuştur. Yani bir taraftan Kırgızistan'da demokrasi biçimsel olarak tesis edilirken, diğer taraftan da yeni yeni oluşmaya başlayan siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri kitlelerden koparılmıştır. Var olan siyasal parti ve sivil toplum örgütleri de çoğunlukla iş adamları ve bürokratların çıkarları bağlamında örgütlenmiştir.

Sonuç

Kırgızistan'daki demokratikleşme çabaları, ülkenin aynı zamanda kimlik krizinin yaşandığı, büyük ekonomik sorunların olduğu, toplumsal değerlerin erozyona uğradığı, kamu alanının daraldığı zaman dilimine denk gelmesi halkı siyasetten ve siyasal sürece katılmaktan soğutmuştur. Bu nedenle, Kırgızistan'daki siyasal gelişmeler daha çok, az sayıdaki siyasal ve ekonomik elitler arasında güç mücadelesine dönüşmüştür. De-

⁸¹ Altınay Kuchukeeva ve John O'Loughlin, "Civic Engagement and Democratic Consolidation in Kyrgyzstan," *Eurasian Geography and Economics*, Cilt: 44, Sayı: 8, 2003, s. 571.

mokratikleşme aynı zamanda yeni kurulan bir devletin ulusal kimliğini inşa etmeye, milliyetçiliği devletin ana meşruiyet kaynağı haline getirilme çabaları altında gelişmiştir. Ülkede Kırgız kimliğinin öne çıkarılması, Kırgız halkının ulusal kültür ve dilinin geliştirilmesi ve ulus inşası olarak algılanmış ve Kırgızlar tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık Kırgızistan'da yaşayan diğer halklar açısından bu gelişmeler büyük bir psikolojik baskı olarak algılanmış ve ülke dışına büyük bir göçün yaşanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Sovyetler Birliği döneminden beri Kırgızistan'da yaşayan genelde eğitilmiş ve teknik donanıma sahip olan Rus, Ukraynalı, Alman, Yahudi gibi Avrupa kökenli vatandaşlar ülkeyi terk etmeye başlamışlardır.⁸² Yüksek kaliteli meslek sahiplerinin ve işçilerin bu şekilde ülkeyi terk etmeleri büyük bir "beyin göçü" sonucunu doğurmuştur. Buna ek olarak, Kırgızistan'da kırsal nüfusun kentlere göç etme süreci yaşanmıştır ki, bu göç süreci ülke sınırlarını aşarak Rusya ve Kazakistan'a sızramıştır. Ekonomik krizin Kazakistan ve Rusya'ya nazaran çok daha ağır yaşandığı Kırgızistan'da insanlar Rusya ve Kazakistan'a çalışmak üzere göç etmişlerdir. Bu şekilde 1990'dan sonra Kırgızistan'da yaşanan ekonomik kriz hızlı bir şekilde demografik krize dönüşmüş ve toplumu temelden etkileyen sonuçlar doğurmuştur.

Kırgızistan'da uygulanan ekonomik politikalar ve bu politikaların sonuçlarından biri olarak özelleştirme servetin ve sermayenin belirli ellerde toplanması ve gelir dağılımının önemli ölçüde bozulmasına sebep olmuştur. Dahası uygulanan neoliberal politikaların sonucu Kırgızistan'da sosyal devlet çökmüş, toplum zengin ve yoksul tabakalara ayrılmış ve eşitsizlik hat safhaya çıkmıştır. Ayrıca bu süreç kuzey ve güney arasındaki bölgesel eşitsizlik sorununu beraberinde getirmiştir. Kırgızistan'ın güney bölgeleri kuzey bölgelerine göre daha fazla yoksullaşmıştır. Nitekim bu süreç gerek kentsel gerekse kırsal alanda zengin ile yoksul arasında eşitsizliği artırarak büyük sosyo-ekonomik tabakalaşmayı ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlara ek olarak, Haziran 2010 tarihinde Kırgızistan'ın güneyinde meydana gelen etnik çatışmalar ülkenin ciddi istikrar ve demokrasi sorunu olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnsan Hakları İzleme Komitesi uluslararası insan hakları örgütleri ve Kırgızistan'ın güneyinde

⁸² Rafis Abazov, "Economic Migration in Post-Soviet Central Asia: The Case of Kyrgyzstan," *Post-Communist Economies*, Cilt: 11, Sayı: 2, 1999, s. 237.

meydana gelen etnik çatışmayı araştıran bağımsız komisyonlar bu konuyu raporlarında vurgulamışlardır.⁸³

Bu çerçevede, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki demokratikleşme süreci eksik bir liberal demokratik rejimin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Gerek Akayev ve gerekse Bakiyev yönetimi Kırgızistan'da Batı liberal demokrasininin bazı biçimsel kurumlarını yerleştirmiş gibi görünse de, gerçek anlamda Batı liberal demokrasisi modelindeki siyasal bir yapıyı işler kılamamıştır. Yani, Kırgızistan'daki mevcut demokrasi, liberal demokrasininin bugünkü biçimlerine yönelik bir kurumsallaşmayı bile gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle Sovyet sonrası Kırgızistan'daki biçimsel demokrasi sürekli ve kalıcı olamamış ya da temel toplumsal, siyasal ve özellikle de ekonomik sorunlar çözülememiş ve "düşük yoğunluklu demokrasi"⁸⁴ rejiminin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Öte yandan, Batılı liberal demokrasi modeliyle karşılaştırıldığında oldukça sorunlu olan Kırgızistan'daki demokrasi düzeyini ancak kendi bölgesinde değerlendirmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, Kırgızistan'ın demokrasi düzeyi diğer Orta Asya Cumhuriyetleri dikkate alınarak değerlendirildiğinde kuşkusuz önemli gelişmelerden söz etmek mümkündür. İlk olarak, diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'nden farklı olarak Kırgızistan'ın yönetim şekli olarak kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmeye başlandığı görülmektedir. Oysa diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinde kuvvetler ayrılığından ziyade "kuvvetler birliği" mevcuttur ki, burada Cumhurbaşkanı'nın kişisel yönetimi söz konusudur. Bu da o ülkelerde otoriter yönetimlerin oluşmasına sebep vermiştir. Kırgızistan'da ise 2010 Anayasasıyla Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin sınırlandırılması ve Parlamento'nun yetkilerinin genişletilmesi girişimiyle "Parlamentar Demokrasi" sisteminin kabul edilmesi bir gelişme olarak değerlendirilebilir. İkinci olarak, Kırgızistan'daki siyasi parti ve sivil toplum örgütleri geniş halk desteğinden yoksun iseler de, diğer Orta Asya Cumhuriyetleri

⁸³ Zakir Çotaev, "Kırgızstanda Etnostuk Azçılıktardın Ukuktarın Korgoonun Ukuktuk Aspekteri" (Kırgızistan'da Etnik Azınlık Hukukunu Korumanın Hukuki Yönleri), *Kırgız Respublikasında Adam Ukuktarı Boyunça Ar Cıldık (2011-cıl için)*, Bişkek, 2012, s. 86.

⁸⁴ Kırgızistan'daki demokratikleşme sürecini "düşük yoğunluklu demokrasi" kavramsallaştırmasıyla açıklayan çalışma için bkz. Altınbek Joldoshov, "Kırgızistan'da Demokrasi Sorunu," *Praksis*, Sayı: 23, Şubat, 2010, ss. 173-204.

ile karşılaştırıldığında hem üyelik hem de sorumluluk ve hakların ifadesi açılmasından Kırgız toplumunun siyasete olan katılımını daha iyi yansıtmaktadır. Oysa diğer Orta Asya Cumhuriyetlerindeki siyasi partiler “iktidar partisi” niteliğinde olup, bu ülkelerin iktidarları tarafından kendi otoritesini pekiştirmek üzere oluşturulan sahte bir yapıdan ibarettir. Dolayısıyla, Kırgızistan’da 2010 Parlamento Seçimleriyle her ne kadar halk desteğinden yoksun ise de beş partinin Parlamento’ya girmesi ve seçimlerin göreceli olarak adil gerçekleştirilmesi bu yönde atılan bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Kaynaklar

- ABAZOV, Rafis, “Bağımsız Kırgızistan: Geçiş Politikaları”, Çev. B. Öngel, *Türkler*, Cilt: 19, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- ABAZOV, Rafis, “Bağımsız Kırgızistan: İpek Yolunda 10 Zor Yıl,” *Avrasya Etüdüleri*, Sayı: 20, Özel Sayı-Yaz, 2001.
- ABAZOV, Rafis, “Economic Migration in Post-Soviet Central Asia: The Case of Kyrgyzstan”, *Post-Communist Economies*, Cilt: 11, Sayı: 2, 1999.
- ABAZOV, Rafis, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, Lanham Maryland and London, Scarecrow Press, 2003.
- ABAZOV, Rafis, “Sovyet Sisteminde Kırgızistan: Milli Devletin İnşası ve Milli Kimliğin Doğuşu”, Çev. Ç. Eneli, *Türkler*, Cilt: 19, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- ABAZOV, Rafis, “The Parliamentary Elections in Kyrgyzstan, February 2000,” *Notes on Recent Elections/Electoral Studies*, Sayı: 22, 2003.
- ABAZOV, Rafis, “The Political Culture of Central Asia: A case of Kyrgyzstan,” *Political Culture Case Studies-Conflict Studies Research Centre*, 2003, <http://www.da.mod.uk/csrc>, (erişim tarihi 16.09.2012).
- ABDIKADIROVA, Bermet, “Kırgızstandın tışkı sayasatına prezident coop beret,” (Kırgızistan’ın Dış Siyasetinden Cumhurbaşkanı Sorumlu Oldu), 05.07.2012, <http://ky.kloop.kg/2012/07/05/ky-rgy-zstandy-n-ty-shky-sayasaty-na-prezident-zhoop-beret/>, (Erişim Tarihi, 11.12.2013).
- AKİNER, Shirin, “Sovyet Sonrası Orta Asya Cumhuriyetlerinde Modernleşme, Siyaset ve İslam,” Çev. B. Öngel, *Türkler*, Cilt: 19, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- AKÇALI, Pınar, Kırgızistan’da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Yaz 2012.

- AKÇALI, Pınar, "Orta Asya'da Siyasal İstikrar ve Demokrasi Dengesi: Kırgızistan Örneği," *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı: 34, Aralık, 2007.
- AKMAT Uulu, Aydanbek, "Prezident: Ekonomikaga aralaşuuga argasızdın," (Cumhurbaşkanı: Ekonomiye Müdahale Etmek Zorundayım), 27.12.2012, http://www.azattyk.org/content/kyrgyzstan_politics_constitution/24809612.html, (Erişim Tarihi, 11.12.2013).
- ALKAN, Haluk, *Kırgızistan: Otoriter Merkezileşmeye Karşı Merkezkaç Direnişin Gölgesinde Siyasal İstikrarsızlık*, Ankara, SDE Analiz, 2010.
- ALKAN, Haluk, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, Ankara, USAK Yayınları, 2011.
- ANDERSON, John, "Creating a Framework for Civil Society in Kyrgyzstan," *Europe-Asia Studies*, Cilt: 52, Sayı: 1, 2000.
- AVCU, Seyit Ali, "Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları", *Avrasya Etüdüleri*, Sayı: 45, 2014, (İpek Yolu Özel Sayısı).
- BAZARBAYEV, Kudaybergen ve Bakıtbek Cumagulov, *Politiçeskie Partii Kırgızstana: Teoriya i Praktika*, (Kırgızistan'da Siyasi Partiler: Teori ve Pratik) Fond im Fridrih Eberd, Bişkek, 2012.
- BİNGÖL, Yılmaz, "Kırgızistan'ın Renkli Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi? Küresel Rekabet mi?," *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2007.
- "Birimdik cana Önügü" Koalisiyası Tüzülgönü Cariyalandı, ("Birlik ve Kalkınma" Kolaisyonu Kurulduğu İlan Edildi). <http://www.azattyk.kg/content/news/2250813.html>, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).
- BRYUKHOVETSKA, Olga , "(Ukrayna) Milliyetçiliği Hakkında Bilmek İsteyip Lenin'e Sormaya Çekindiğiniz Her Şey," Çev: Çiçek Öztekin, *Red Thread E-Dergisi*, Sayı: 2, 2010, http://www.red-thread.org/dosyalar/site_resim/dergi/pdf/6896007.pdf, (erişim tarihi:16.09.2012).
- CAYNAKOV, C., "Ceti-Ögüzdögü topolon: Kırgız biyliğinin krizisi," (Ceti Ögüz'deki Karmaşa: Kırgız Yönetiminin Krizi), *Maydan.kg gazetesi*, No: 021, 05.06.2013.
- CEENBEKOV, Ravşan, "Prezidenttik biyликтin çınığı cüzü," (Başkanlık Yönetiminin Gerçek Yüzü), 15.09.2013, http://www.azattyk.mobi/a/kyrgyzstan_politics_blog/25106810.html, (Erişim Tarihi, 11.12.2013).
- ÇOTAYEV, Zakir, "Kırgızstanda Etnostuk Azçılıktardın Ukuktarın Korgoonun Ukuktuk Aspekteri," (Kırgızistan'da Etnik Azınlık Hukukunu Koruma-

- nın Hukuki Yönleri), *Kırgız Respublikasında Adam Ukuktarı Boyunça Ar Cıldık (2011-cıl üçün)*, Maxprint, Bişkek, 2012.
- DUKENBAEV, Askat ve William W. Hansen, "Understanding Politics in Kyrgyzstan," *DEMSTAR Research Report*, Sayı: 16, September, 2003.
- ELEBAEVA, Aynura ve Margarita Pukhova, "Kırgızistan'daki Siyasi Değişimin Özellikleri," *Avrasya Dosyası*, Çev: E. Borombaeva, Cilt: 7, Say: 4, Kazakistan-Kırgızistan Özel, 2001-2002.
- ERKİN UULU, Şayırbek, "Akmatbek Keldibekov kamaldı," (Akmatbek Keldibekov Tutuklandı), 21.11.2013, http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_politics_keldibekov_rights/25174261.html, (Erişim Tarihi, 23.12.2013).
- HANKS, R. Reuel, "Crisis in Kyrgyzstan: Conundrums of Ethnic Conflict, National Identity and State Cohesion," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2011.
- HAUGEN, Arne, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, New York, Palgrave Macmillan, 2003.
- HUSKEY, Eugene, "An Economy of Authoritarianism? Aksar Akayev and Presidential Leadership in Kyrgyzstan," Sally Cummings, (Der.), *Power and Change in Central Asia*, New York, Taylor&Francis Group, 2002.
- İBA, Şeref, Kırgızistan'ın Anayasa Serüveni ve Jogorku Keneş, *Avrasya Etüdları*, , Sayı: 36, 2009.
- ISHİYAMA, John ve Ryan Kennedy, "Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, Cilt: 53, Sayı: 8, 2001.
- JOLDOSHOV, Altynbek, Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite: Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2013.
- JOLDOSHOV, Altynbek, "Kırgızistan'da Demokrasi Sorunu," *Praksis*, Sayı: 23, Şubat, 2010.
- JOLDOSHOV, Altynbek, Kırgızistan'da Toplumsal Dönüşüm ve Demokrasi Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, 2009.
- ELKEEVA, Kanımgül, "Birimdik" Koalisiyası Taradı, (Birlik Koalisyonu Dağıldı), http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_politics_parliament_fraction/24684186.html, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).
- ELKEEVA, Kanımgül, Deputattardın Sotu: Çeçim Akıykat Boldubu? (Milletvekillerinin Mahkemesi: Seçimler Adaletli Miydi?),

http://www.azattyk.kg/content/politics_supreme_court_view/25068649.html, Erişim Tarihi, 23.12.2014).

Kırgız Respublikasının Konstitutsiyası (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası), Bişkek, Uçkun, 1994.

Kırgız Respublikasının Konstitutsiyası (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası), Bişkek, UNDP, 2010.

KOİCHUYEV, Turar, *Sovyet Sonrası Yeniden Yapılanma: Teori, İdeoloji ve Realiteler*, Çev. S. Çevik ve C. Osmonaliev, Bişkek, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2002.

KUCHUKKEVA, Altınay ve John O'Loughlin, Civic engagement and democratic consolidation in Kyrgyzstan, *Eurasian Geography and Economics*, Cilt: 44, Sayı: 8, 2003.

LOWE, Robert, "Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic," Tom Everett-Heath (Der), *Central Asia: Aspects of Transition*, London and New York, Routledge Curzon, 2003.

MAMITOVA, Elvira, "Politiçeskaya Borba v Kırgızstane v 1916–1999 Godah," (1916-1999 Yılları Arasında Kırgızistan'daki Siyasi Mücadele), *Politiçeskaya istoriya Kırgızstana*, Bişkek, KGNU, 2001.

MAMYTOVA, Elmira, "Problemı Stanovleniya Politiçeskoy Oppozitsii v Kırgızstane" (Kırgızistan'daki Siyasi Muhalefetin Oluşum Sorunu), *Tsentrálnaya Aziya i Kavkaz*, Cilt: 4, Sayı:10, 2000.

MARAT, Erica, *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After*, Washington, The Jamestown Foundation, 2006.

"Medet Sadırkulovdun Ölümünö Bir Cıl," "Medet Sadırkulov Öleli Bir Yıl Oldu," http://www.azattyk.org/content/Occurrence_of_the_year_2009_Medet_Sadyrkulovs_death/1923233.html, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).

"Prezidenti i premer ministri Kırgızstana" (Kırgızistan Cumhurbaşkanı ve Başbakanları), http://www.knews.kg/infografika/11530_prezidentyi_i_premer-ministryi_kyrgyzstana_s_1991_po_2012_godyi/, (erişim tarihi: 24.10.2013).

RADNITZ, Scott, "Networks, Localism and Mobilization in Aksy, Kyrgyzstan," *Central Asian Survey*, Cilt: 24, Sayı: 4, 2005.

ROY, Oliver, *Yeni Orta Asya; ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev: Mehmet Morali, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

SARI, Yaşar ve Çınara Asanbayeva, "1990 ve 2010 Yıllarında Güney Kırgızistan'daki Etnik Çatışmalar: Nedenler, Benzerlikler ve Farklılıklar", Der: M. Turgut Demirtepe, *Orta Asya'da Siyaset ve Toplum, Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, Ankara, USAK Yayınları, 2012.

SARI, Yaşar, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirilmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü," *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2010.

SARI, Yaşar, "Kırgız-Özbek Çatışmasının Nedenleri Üzerine Bir Analiz", *Avrasya Analiz*, Sayı: 1, Sonbahar 2010.

SARI, Yaşar, *Kırgızistan'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Türkiye ile İlişkilerine Etkisi*, Ankara, ORSAM Rapor , 2012, Sayı: 98.

<http://www.osce.org/ky/odihr/elections/kyrgyzstan/38267?download=true>, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).

<http://www.osce.org/ky/odihr/elections/70938?download=true>, (Erişim Tarihi, 23.12.2014).